МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ВИМУШЕНО ПЕРЕСЕЛЕНИМИ ОСОБАМИ В ГРОМАДАХ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.231-сп-дн
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньої програми «Соціальна педагогіка»
Т. В. Бичкова

Керівник: завідувач кафедри соціальної педагогіки
та спеціальної освіти, кандидат педагогічних наук,
професор _____Н. В. Заверико

Рецензент:_____
_____

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
«____» _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ (СТУДЕНТЦІ)

_____
(прізвище, ім'я, по батькові)
1. Тема роботи _____
_____
_____
керівник роботи _____
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від « ____ » _____ 20____ року № _____

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи _____
_____
_____

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
_____
_____
_____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання_____ _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка

Студент _____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 77 с., 5 таблиць, 2 рисунка, 63 джерела, 2 додатки.

Об'єкт дослідження: робота соціального педагога з вимушено переміщеними особами в громаді.

Предмет дослідження: підтримка і супровід вимушено переміщених осіб в громаді в умовах післявоєнного відновлення.

Мета дослідження: на основі цілісного теоретичного аналізу наукових джерел і соціально-педагогічної практики визначити, обґрунтувати та експериментально перевірити стан підтримки і супроводу вимушено переміщених осіб в громаді.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз літературних джерел; систематизація, порівняння та зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему; емпіричні: анкетування, бесіди, включене спостереження; методи математичної статистики.

Теоретичне значення роботи полягає у здійснені теоретичного аналізу понять, які утворюють підґрунтя розуміння соціально-педагогічної роботи з вимушеними переселенцями у громаді: «громада», «територіальна громада»; «переміщена особа», «внутрішньо переміщена особа», «вимушено переміщена особа»; «соціальна робота в громаді» та «соціально-педагогічна діяльність з вимушено переміщеними особами в громаді».

Практичне значення роботи полягає в розробці програми підтримки і супроводу вимушено переміщених осіб в громаді в умовах післявоєнного відновлення.

Галузь використання: соціальні установи, заклади шкільної і позашкільної освіти, заклади та установи культурно-дозвіллєвої спрямованості, центри зайнятості.

ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ, ГРОМАДА, ПІДТРИМКА, СУПРОВІД, СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ.

SUMMARY

Bychkova T. V. Social and Pedagogical Activities with Internally Displaced Persons in Communities in the Conditions of Post-War Recovery.

The qualification work consists of an introduction, 2 sections, findings, a list of references (63 items), 2 appendixes on 3 pages. The qualification work volume is 77 pages, 60 of them – main text. There are 5 tables and 2 illustrations.

Object of the study: work of a social educator with internally displaced persons in the community.

The subject of the study: support and accompaniment of internally displaced persons in the community in the conditions of post-war recovery.

Purpose of the study: based on a holistic theoretical analysis of scientific sources and social and pedagogical practice, to determine, substantiate and experimentally test the state of support and accompaniment of internally displaced persons in the community.

The tasks of the qualification work*:*

1) to analyze the theoretical foundations of socio-pedagogical activities with forcibly displaced persons in the community;

2) to substantiate the model of activity of a social educator with forcibly displaced persons in the community;

3) to conduct research on support and accompaniment of forcibly displaced persons in the community;

4) to develop a program of support and accompaniment of forcibly displaced persons in the community in the conditions of post-war reconstruction.

Research methods: theoretical: analysis of literary sources; systematisation, comparison and contrast of different views on the problem under study; empirical: questionnaires, interviews, participant observation; methods of mathematical statistics.

The theoretical significance of the work lies in the theoretical analysis of the

concepts that form the basis for understanding the social and pedagogical work with IDPs in the community: “community”, “territorial community”; “displaced person”, “internally displaced person”, “forcibly displaced person”; “social work in the community” and “social and pedagogical activities with forcibly displaced persons in the community”.

The practical significance of the work is to develop a programme of support and accompaniment of internally displaced persons in the community in the context of post-war recovery.

Field of application: social institutions, school and extracurricular education institutions, cultural and leisure institutions, employment centres.

Keywords: internally displaced persons, community, support, accompaniment, social and educational activities.

ЗМІСТ

Вступ……. 8
Розділ 1. Теоретичні основи соціально-педагогічної діяльності з вимушено переміщеними особами в громаді……..…… 12
1.1. Соціально-педагогічна діяльність з вимушено переміщеними особами в громаді…… 12
1.2. Моделі і принципи соціально-педагогічної роботи з вимушено переміщеними особами в громаді…….. 22
1.3. Територіальна громада як суб'єкт інтеграції вимушено переміщених осіб……. 31
Розділ 2. Дослідження підтримки і супроводу вимушено переміщених осіб в громаді в умовах післявоєнного відновлення…… 40
2.1. Стан підтримки і супроводу вимушено переміщених осіб в громаді…. 40
2.2. Програма підтримки і супроводу вимушено переміщених осіб в громаді в умовах післявоєнного відновлення…….…….. 52
Висновки…… 65
Список використаних джерел……. 68
Додатки…….. 75

ВСТУП

Російське вторгнення в Україну спричинило тяжкі наслідки. За даними Міністерства соціальної політики України, близько 4,9 млн українців стали внутрішньо переміщеними особами. Уряд країни прийняв особливий порядок виплат вимушено переміщеним особам за проживання на період воєнного стану і вони не залежать від того чи особа працює чи безробітна.

У міжнародних нормативно-правових документах прийнято стратегії роботи з біженцями і вимушено переміщеними особами: Конвенція про статус біженців (1951 р.), Декларація про територіальний притулок Генеральної асамблеї ООН (1967 р.), Віденська Декларація та програма дій (1993 р.), Директива Ради ЄС «Про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому» (2001 р.), Нью-Йоркська декларація щодо біженців та мігрантів (2016 р.).

У Постанові Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2022 р. № 445 «Про реалізацію спільного з Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців проєкту щодо додаткових заходів із соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб» зазначаються заходи щодо реалізації проєкту додаткових заходів із соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб. Постановою Кабінету Міністрів України від 16.04.2022 р. № 457 визначено оновлені умови підтримки окремих категорій населення, яке постраждало у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України. Для вирішення завдань з підтримки переміщених осіб соціальний педагог має одержати науково-практичні інструменти, які б дозволяли йому цілеспрямовано виконувати професійні функції.

Гострота й актуальність проблем, пов’язаних з вимушеними переселенцями і біженцями, зумовили значний інтерес до неї науковців з цілого

світу. Зокрема, питанням вимушено переміщених осіб, аналізу моделей інтеграції біженців-мігрантів у приймаючий соціум присвячено праці таких зарубіжних учених: Дж. Беррі (J. Berry), К. Бран (K. Brun), М. Пейн (M. Payne), К. Поппл (K. Popple) та ін.

В українській науці небагато комплексних досліджень правового, соціального, психологічного забезпечення осіб, які набули статусу вимушено чи внутрішньо переміщених, оскільки до 2014 р. така категорія суб'єктів права не існувала на території країни. Здебільшого науковці зосереджували свою увагу вивченні механізмів захисту прав і свобод біженців. Специфіку міграційних процесів висвітлювали О. Бандурка, С. Бритченко, І. Ковалишин. Окремі аспекти наявних проблем внутрішньо переміщених осіб розглянуті у статтях М. Кобець, І. Козинець, А. Купіна та ін.

Соціально-педагогічну роботу з батьками щодо підтримки ними дітей і підлітків у воєнний період досліджували Т. Лях, Н. Клішевич В. Петрович; питання підготовки соціальних педагогів до роботи в громаді знаходимо в працях О. Безпалько, Н. Заверики, А. Капської, з вимушеними переселенцями – у Г. Слозанської.

Незважаючи на вагомі здобутки в цьому плані, досвід, накопичений українською соціально-педагогічною наукою в галузі роботи з вимушено переміщеними особами в громадах, ще недостатньо вивчений і узагальнений у наукових дослідженнях. Попри вагомий доробок українських і зарубіжних дослідників, низка проблем вимушено переміщених осіб залишається не вирішеною. Встановлена недостатня розробленість означеної проблеми, її висока суспільна значущість умовили вибір теми магістерської роботи – «Соціально-педагогічна діяльність з вимушено переміщеними особами в громаді в умовах післявоєнного відновлення».

Об'єкт дослідження: робота соціального педагога з вимушено переміщеними особами в громаді.

Предмет дослідження: підтримка і супровід вимушено переміщених осіб в громаді в умовах післявоєнного відновлення

Мета дослідження: на основі цілісного теоретичного аналізу наукових джерел і соціально-педагогічної практики визначити, обґрунтувати та експериментально перевірити стан підтримки і супроводу вимушено переміщених осіб в громаді в умовах післявоєнного відновлення.

Для досягнення даної мети були поставлені такі **завдання:**

1. Проаналізувати теоретичні основи соціально-педагогічної діяльності з вимушено переміщеними особами в громаді.
2. Обґрунтувати модель діяльності соціального педагога з вимушено переміщеними особами в громаді.
3. Здійснити дослідження підтримки і супроводу вимушено переміщених осіб в громаді.
4. Розробити програму підтримки і супроводу вимушено переміщених осіб в громаді в умовах післявоєнного відновлення.

Гіпотеза дослідження полягала в припущенні, що з окупованих територій першочергово виїжджають жінки працездатного віку з дітьми, з достатнім рівнем освіти, які потребують підтримки й супроводу з метою інтеграції в новому соціальному середовищі.

Методи дослідження:

- теоретичні: аналіз літературних джерел з метою виявлення особливостей підтримки і супроводу вимушено переміщених осіб в приймаючих громадах; систематизація, порівняння та зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему; узагальнення теоретичних підходів із метою визначення категоріального апарату дослідження;

- емпіричні: анкетування, бесіди, включене спостереження;

- методи математичної статистики для кількісного та якісного аналізу отриманих емпіричних даних.

Теоретичне значення роботи полягає у здійснені теоретичного аналізу понять, які утворюють підґрунтя розуміння соціально-педагогічної роботи з вимушеними переселенцями у громаді: «громада», «територіальна громада»; «переміщена особа», «внутрішньо переміщена особа», «вимушено переміщена

особа»; «соціальна робота в громаді» та «соціально-педагогічна діяльність з вимушено переміщеними особами в громаді»; визначено й теоретично обґрунтовано стан підтримки і супроводу вимушено переміщених осіб в приймаючих громадах в умовах воєнного стану в країні.

Практичне значення роботи полягає в розробці програми підтримки і супроводу вимушено переміщених осіб в громаді в умовах післявоєнного відновлення на тему «Соціально-педагогічна підтримка і супровід вимушено переміщених осіб в умовах післявоєнного відновлення».

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В ГРОМАДІ

1.1. Соціально-педагогічна діяльність з вимушено переміщеними особами в громаді.

В умовах кризи, зумовленою військовою агресією, провідною ознакою соціальної роботи в громаді є поєднання благодійництва (волонтерства) пересічних громадян із професійною діяльністю соціальних працівників і соціальних педагогів.

Результати наукових розвідок засвідчили існування різних наукових підходів до трактування розуміння суті поняття «громада» у зарубіжній й українській науковій теорії. Так зарубіжні науковці Д. Бюрнс, Р. Габлетон та П. Гоггет доводять, що громада «має здатність впливати на місцеве суспільне життя та своєю владою репрезентувати місцеве населення, а також наділяти його певними повноваженнями» [54, с. 126].

М. Пейн характеризував територіальну громаду як об’єднання людей, які проживають на одній географічно визначеній території; також він виокремлював «громаду за інтересами» – як об’єднання людей, які мають спільні проблеми, інтереси, соціальні зв’язки або інші характеристики [58, с. 44]. Таке визначення не достатньо повно характеризує територіальну громаду.

Зазначимо, що всі проаналізовані нами визначення, присвячені дослідженню означеного соціального феномену, структуровано в дві групи:

1) це визначення, які характеризують «громаду» як локальну соціальну спільноту, особливу форму суспільної взаємодії;

2) це визначення, які характеризують громаду як об’єднання людей за потребами, інтересами, ідеями, діями.

Офіційно в Україні вживають терміносполуку «територіальна громада». У законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р., в чинній редакції від 10.12.2023 р.) у Ст.1 територіальну громаду визначають таким чином: це «жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр» [40].

На основі систематизації наукових пошуків запропоновано авторське визначення поняття «територіальна громада». Територіальну громаду розуміємо як первинну ланку місцевого самоврядування, локальне об'єднання людей, що мешкають на певній, географічно визначеній території, характеризуються налагодженістю різнопланових зв'язків (демографічних, політичних, економічних, територіальних, мовних, соціально-культурних тощо), спільністю інтересів, орієнтованістю на солідарність і партнерство.

Т. Семигіна зазначає, що основним методом соціальної роботи в умовах воєнного стану є безпосереднє робота в громаді. Дослідниця її характеризує як розвиток соціальних зв'язків у територіальній громаді, як етапи розробки, впровадження та оцінки ефективності різноманітних соціальних програм, що пов'язані з потребами чи інтересами різних груп населення , а також організація системи взаємодопомоги та кооперації для певної групи людей – вимушено переміщених осіб [45].

Поняття «переміщена особа» почало використовуватися в європейських країнах під час Другої світової війни, в результаті якої близько 10 млн. чоловік було залучено до примусової праці або ж вислано з країн звичного місця проживання за різними міркуваннями (расовими, релігійними або політичними). У соціальній роботі категорію «переміщених осіб» часто прирівнюють до категорії вимушених мігрантів [9].

Згідно з Конвенцією про статус біженців, до якої у 2002 р. приєдналася Україна, використовують термін «біженець». Під цим поняттям розуміють «особу, яка внаслідок подій, що відбулися в її країні, маючи підстави для

побоювання бути переслідуваною за ознакою раси, віросповідання, національності, політичних поглядів, приналежності до деяких соціальних груп, перебуває за межами країни, громадянином якої є, та яка не може або, внаслідок своїх побоювань, не хоче вимагати захисту цієї країни» [20].

Конвенція передбачає умови надання статусу біженця, обсяг прав тощо. Йдеться виключно про переселенців або внутрішньо переміщених осіб, що призводить до плутанини між загальним описом класу тих, хто залишив своє місце проживання, але не покинув межі держави, і підгрупу юридично визначених біженців, які користуються міжнародним правовим захистом [63, с. 13-14].

Внутрішньо переміщених осіб слід відносити до групи населення яка опинилася в стані внутрішньої міграції, зумовленої неочікуваними чинниками факторами, такими як, до прикладу, природні катаклізми, військові конфлікти тощо. Зокрема,

Охарактеризуємо цільову категорію населення, яка брали участь у магістерському дослідженні та дамо визначення терміносполуки «соціально-педагогічна діяльність з вимушено переміщеними особами в громаді»

У Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (у редакції від 2022 р.) у Ст.1 визначено, що внутрішньо переміщеною особою (ВПО) є «громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [36].

Станом на 29.08.2023 р. в Україні за оперативними даними ООН нараховано 5,1 млн. осіб, які в межах України залишили свої домівки [46].

І. Бараняк зазначає, що аналіз статевовікових параметрів вимушених переселенців демонструє жахливий обсяг демографічних втрат для України,

що можуть унеможливити відновлення економічних процесів в країні у повоєнний період [3].

Звернемо увагу на той факт, що узагальнюючи міжнародні документи (Нью-Йоркська декларація про біженців та мігрантів (A/RES/70/302) (2016 р.) [30], Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих мігрантів і членів їх сімей (A/RES/45/158) (1990 р.) [56]) наддамо таке визначення вимушеного переселенця в Україні: це особа, яка, будучи громадянином країни, змушена покинути місце свого постійного проживання внаслідок вчиненого щодо неї або членів її сім'ї насильства чи переслідування в інших формах, або реальній небезпеці піддатися переслідуванню за ознакою приналежності до певної соціальної групи в зв'язку зі збройним конфліктом.

Цікавими для розуміння змісту терміносполук «вимушена переміщена особа» і «внутрішні переміщені особи» є результати дослідження О. Тараненко «Переселенці, біженці, вигнанці? Семантично-ціннісна невизначеність статусу ВПО в українській масовій свідомості» [52]. Дослідниця зазначає, що розуміння соціального статусу вимушено переміщених осіб ускладнено відставанням української правової бази від викликів в країні. Перші законодавчі акти, прийняті ще в 2014 р. (Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [37] та Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [36]), декларували статус ВПО, проте вони не мали чіткого механізму його реального впровадження. Нині також викликає проблему процес інтегрування ВПО в український соціум на місцях тимчасового проживання (у приймаючий громаді), безперешкодного забезпечення прав і свобод громадян України [52, с. 71-72].

Питання статусу біженців і переміщених осіб, перебуває в центрі уваги зарубіжних й українських дослідників, зокрема: А. Камперман [57], М. Кобець [18], І. Козинець [19], Ю. Кривенко [22], М. Логвинова [25], М. Ніколайчук [58] та ін. Разом із тим правове регулювання статусу означених категорій населення потребує вдосконалення існуючих та розробки нових нормативно-правових

актів, які враховували б реалії сьогодення.

У Словнику української мови «переселенець» означає особу, яку кудись переселилась, або її переселили куди-небудь [48]. В українській наукових джерелах таких людей визначають як «внутрішній мігрант», «внутрішній біженець», «вимушений мігрант», «вимушений переселенець». Узагальнюючи таких громадян держави, які через воєнну агресію змушені були покинути постійне місце проживання та при цьому не перетнули межі державного кордону можна відносити до вищезазначених категорій.

Колектив зарубіжних науковців під керівництвом А. Кампермана характеризує внутрішньо переміщену особу як особу, що змушена неочікувано (раптово) втікати зі свого будинку в результаті збройного конфлікту, внутрішньої ворожнечі, систематичних порушень прав людини або стихійних лих і перебуває на території власної країни [57].

М. Кобець зазначає, що внутрішньо переміщені особи це особи, які мають зареєстроване місце постійного проживання, а також ті, які працювали на території конфлікту, мають нерухомість тощо [18, с. 202].

У дисертаційному дослідженні Ю. Кривенко пропонує розглядати внутрішньо переміщених осіб як таких, що змушені залишити власні домівки для того, щоб уникнути наслідки збройних конфліктів або стихійних лих чи техногенних катастроф [22]. З'ясовано, що всі ВПО мають соціальні і психологічні проблеми.

Заслуговує на увагу визначення внутрішньо переміщених осіб, надане М. Ніколайчуком. Автор цих осіб характеризує як специфічну цільову група населення, якій притаманні різнорідні ознаки, детерміновані особливими потребами, особистісними характеристиками та впливами зовнішнього середовища [58, с. 105–112].

Міжнародна організація з міграції «серед вимушених осіб виділяє внутрішньо переміщених осіб (внутрішні вимушені мігранти), біженців та осіб, які шукають притулку (зовнішні або міжнародні мігранти)» [25, с. 46].

У контексті нашого дослідження людей, що постраждали від військової

агресії і змінили місце постійного існування у межах України, будемо визначати як вимушено переміщені особи**.** Вимушені внутрішньо переселені особи мають втрату соціального статусу і добробуту. Їх також слід розглядати як активних учасників покращення власного індивідуального благополуччя, а не як пасивних отримувачів соціально-педагогічної і психологічної допомоги. Наголосимо, що статус ВПО на національному рівні визначається внутрішнім законодавством України із дотриманням міжнародних стандартів у сфері. Підкреслимо, що терміносполуки «вимушено переміщені особи» і «внутрішньо переміщені особи» (далі ВПО) в дослідженні є синонімічними.

Охарактеризуємо соціально-педагогічну діяльність в громаді з ВПО.

Г. Слозанською у дисертаційному дослідженні запропоновано авторське тлумачення поняття «соціальна робота в громаді». Таку роботу в громаді дослідниця розуміє як базовий рівень соціальної роботи, на якому фахівець планує і здійснює інтервенційну діяльність, ініціює і реалізує зміни, дії з активізації громади та її окремих членів, проводить оцінку потреб різних категорій населення з метою вирішення наявних соціальних проблем, а також визнає напрями задоволення потреб і розвитку територіальної громади (ТГ) та її представників [49].

Т. Семигіною визначено рівні сучасної соціальної роботи, які варто адаптувати на соціально-педагогічну діяльність в громаді з ВПО [45]:

1) макросистемний рівнь (економічний, політичний, соціальний, культурний тощо);

2) мезосистемний (взаємодії між структурними складовими громади);

3) мікросистемний соціальний рівень (родина, соціальне середовище, структури в громаді тощо);

4) індивідуальний рівень (вікові і статтєві характеристики представників громади, наявність специфічних потреб).

О. Кравченко здійснила спробу узагальнити практичну соціальну роботу в громаді під час війни, виокремивши чотири рівні:

1) соціальна робота на рівні органів місцевого самоврядування;

2) соціальна робота на рівні ТГ;

3) соціальна робота на рівні закладів соціальної сфери;

4) соціальна робота на рівні мешканців громад [21, с. 67].

У такій класифікації рівнів в ТГ здійснюються такі види діяльності: активізаційна, просвітницька, освітня, профілактична, консультаційна, соціально-виховна, корекційна, реабілітаційна. Отже, соціальна робота в громаді є багаторівневою системою.

Колективом українських науковців у статті «Морально-етичні засади соціальної роботи у територіальній громаді» обґрунтовано, що характерним проявом соціальної роботи у громаді в умовах воєнної кризи, є «неорганізоване, проте усвідомлене, осмислене поєднання доброчинності пересічних громадян як морального обов'язку, ціннісного орієнтиру й прагнення робити добро, що має значення для людини, громади, суспільства загалом» [11, с. 34].

За результатами аналізу діяльності соціального педагога в громаді в умовах воєнного стану узагальнено базові характеристики соціально-педагогічної роботи у громаді з ВПО. До них віднесено локальність, наявність взаємозв'язків, спільність інтересів, солідарність та партнерство (рис. 1.1.).

Рисунок 1.1. – Базові характеристики соціально-педагогічної роботи у громаді з ВПО

М. Лехолетова, Т. Лях, Т. Спіріна, досліджуючи методи оцінювання громадою власних потреб, наголошують на необхідності залучення фахівцями

мешканців ТГ до оцінки проблем, що сприятиме соціальній згуртованості всіх членів громади та якісному розвитку самої громади. Дослідниці пропонують для оцінки громадою потреб, застосовувати такі методи: лінії часу, картування, майстерня, матриця [24].

Варто окреслити функції і напрями соціальної роботи у ТК:

- координаційно-посередницька функція (сприяння розвитку соціального партнерства у ТГ);

- мотиваційно-мобілізуюча функція (активізація можливостей мешканців ТК з метою її розвитку);

- дослідницько-моніторинговий напрям діяльності (аналіз і моніторинг соціальних, освітніх, фінансових потреб мешканців громади та якості наданих соціальних і правових послуг);

- сервісно-обслуговуючий напрям діяльності (надання соціальних послуг мешканцям закладами соціального обслуговування, волонтерськими об'єднаннями й організаціями) [51].

Виконання зазначених функцій фахівцями з соціальної (соціально-педагогічної) роботи у ТГ не можливе без оволодіння ними теоретичних знань з форм і методів соціальної роботи в громаді та її концептуальних моделей. Теорії соціальної роботи дозволяють фахівцю зрозуміти причини виникнення того існуючих соціальних явищ чи процесів у ТГ, а моделі – дозволять обрати ефективні методи втручання задля вирішення наявної соціальної проблеми, профілактики чи подолання негативного явища серед мешканців громади.

Узагальнюючи напрацювання О. Безпалько [4], А. Капської [16], Г. Слозанська [49], зазначимо, що до основних напрямів соціально-педагогічної роботи в ТГ слід віднести:

- виявлення дітей, підлітків, родин з особами з фізичними обмеженнями, які перебувають у скрутних життєвих обставинах (СЖО) задля надання їм інтегрованих соціальних послуг за принципом «єдиного вікна»;

- здійснення профілактичної й корекційної роботи серед жителів ТГ з метою попередження їх потрапляння в СЖО;

- організація, планування на рівні ТГ надання та замовлення соціальних й правових послуг, моніторинг та оцінка їх проведення та якості, розподіл наявних і пошук необхідних фінансових, матеріальних, інформаційних ресурсів, адміністрування діяльності фахівців (соціальних педагогів і соціальних працівників);

- організаційний розвиток громади та її мешканців відповідно до стратегічного й операційного планів розвитку окремої громади, активізації внутрішнього потенціалу громади (її мешканців), планування та проведення заходів задля покращення умов життєдіяльності мешканців громади зокрема так і громади вцілому.

Узагальнюючи багатовекторність роботи фахівця на рівні ТГ О. Безпалько [4], І. Звєрєва [15], С. Харченко [47] зробили висновок про різноманітність його функцій, наявність великої кількості яких науковці пов’язували з численністю об’єктів соціального впливу.

На підставі аналізу основних напрямів соціальної (соціально-педагогічної) роботи у ТГ, специфіки діяльності соціального педагога в громаді, завдань, категорій клієнтів і механізмів надання їм соціально-педагогічної допомоги, запропонованих у працях зарубіжних й українських дослідників виокремлено базисні і спеціальні функції соціального педагога в громаді (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Базисні і спеціальні функції соціального педагога в громаді

Базисні функції	Спеціальні функції
Діагностична	Адміністративна
Інформаційна	Превентивна
Прогностична-проєктувальна	Посередницька
Організаторсько-координаційна	Соціально-терапевтична
	Реабілітаційна, освітня, активізаційна
	Адвокативна

Перелік спеціальних функцій соціального педагога в громаді значно

більший. Сутність соціально-педагогічної роботи у громаді, яку трактуємо як діяльність урядових і неурядових освітніх і просвітницьких організацій, соціальних педагогів на локальному рівні щодо вирішення соціальних проблем, задоволення потреб дітей, підлітків і молоді, їх батьків, родин, залучення й активізацію мешканців громади задля покращення умов життєдіяльності громади. Мета, зміст, структура, напрями та результати соціально-педагогічної роботи у громаді здійснюються на різних рівнях та засновані на базових принципах соціальної роботи в громаді.

Як зазначає Г. Слозанська базовими принципами роботи соціального педагога в громаді є: принцип доброчинності, законності, порядності і чесності, конфіденційності, доступності послуг, толерантності, поваги до гідності кожної людини, довіри та взаємодії у вирішенні проблем клієнта [50].

Окремо зупинимось на діяльності ТГ в Україні, які прийняли ВПО. Представники територіальних громад, які прийняли у себе внутрішніх переселенців-українців, нині шукають способи, яким чином допомагати цим людям облаштуватись на новому місці, як створити умови для їх нормального проживання і функціонування в зовсім іншому, не в звичному для них соціальному середовищі.

Зараз в Україні кожна переміщена особа може мати наступні офіційні ресурси для забезпечення себе та сім'ї: отримувати грошову допомогу, отримувати виплати по безробіттю, мати присадибну ділянку (на обробіток якої потрібен час) і з якої вона може отримати доходи або не витрачати кошти на ряд продуктів харчування. Відповідно, щоб офіційно працевлаштувати таку людину потрібно все вищезазначене мати на увазі, вивчити, на скільки це можливо, кандидата всебічно.

ТГ звернулись до такого важливого інструмента розв'язання питань ВПО на довготривалій основі, як ухвалення місцевих програм розвитку ТГ. На початок 2024 р. в Україні більшість областей вже мали затверджені порядки для розробки регіональних програм, також відповідні нормативні акти існували у багатьох українських ТГ.

У наступному підрозділі проаналізуємо моделі і принципи соціально-педагогічної роботи з вимушено переміщеними особами в громаді.

1.2. Моделі і принципи соціально-педагогічної роботи з вимушено переміщеними особами в громаді

Масова поява вимушено внутрішньо перемішених осіб всередині України пов’язана з наявністю воєнного стану.

Різноманітність концепцептуальних підходів до розуміння змісту й організації соціально-педагогічної роботи в громаді, велика кількість заходів і процедур, побудованих на основі застосування теоретичних підходів стали передумовою для обґрунтування моделей цієї роботи.

У практиці соціально-педагогічної роботи моделі варто розуміти як уявний, знаковий обра оригінального відображення об’єктів і явищ у вигляді описів, теорій, схем, малюнків тощо. Водночас модель може відтворювати об’єкт з реальних умов, дати нам знання про нього або ж замінити його кращим аналогом [50]. Тобто моделі можуть бути відображенням реального світу. Проте, М. Пейн сприймає створення моделей у соціальній практиці як реакцію на втрату теорій у постмодерністському дискурсі. Модель, на його думку, є узагальненням того, що відбувається у практиці соціальної роботи [59].

У науковій літературі існують різноманітні підходи до розуміння і трактування «моделей» в залежності від сфер їх застосування.

До прикладу, Д. Томас характеризує соціальне планування як модель. Ця модель в практиці соціально-педагогічної роботи спрямована на налагодження взаємодії між різними соціальними й освітніми інституціями; передбачає аналіз їх діяльності, постановку завдань, визначення пріоритетів, розробку і реалізацію соціальних й просвітницьких програм, оцінку та моніторинг їх результативності, мобілізацію ресурсів задля покращення якості і забезпечення доступності соціальних й освітніх послуг в умовах територіальної громади [62].

При цьому, варто наголосити на децентралізації самих вищезазначених послуг та підвищенню рівня відповідальності місцевих структур (складових громади) за їх надання. Соціальне планування як модель є найбільш загальним в роботі соціального педагога в громаді.

К. Попл [60] диференціює вісім моделей організації соціальної роботи в громаді, доповнивши класифікацію місцевого розвитку, соціального планування і соціальної дії ще п'ятьма видами (див. табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Моделі організації соціальної роботи в громаді

Назва	Характеристика
Модель місцевого розвитку	спрямована на розвиток громадських інституцій
Модель соціального планування	передбачає налагодження взаємодії між різними соціальними й освітніми інституціями
Модель соціальної дії	базується на реалізації заходів у громаді
Модель соціальної підтримки і догляду в громаді	передбачає створення мережі професійних соціальних служб, волонтерських організацій у громаді з метою надання кваліфікованої підтримки, покращення добробуту
Модель організації громади	спрямована на покращення взаємодії і кооперації між різними соціальними інституціями в межах територіальної громади з метою уникнення дублювання функцій, послуг
Навчальна модель	спрямована на налагодження взаємозв'язку між системою освіти і громадою
Модель феміністичної соціальної роботи в громаді	передбачає покращення становища жінок у громаді
Модель антирасистської політики	базується на ідеї антидискримінаційної політики: задоволення потреб етнічних меншин

Відповідно до завдань дослідження представляє найбільший інтерес навчальна модель. Метою впровадження цієї моделі є врахування інтересів усіх мешканців громади в процесі реалізації освітньої політики держави. У межах цієї моделі передбачено створення організованого простору для

самоосвіти, саморозвитку (як діяльність клубів за інтересами, центрів для дорослих, проведення тренінгів, семінарів, діяльність бібліотек тощо), розвиток формальної, неформальної та інформальної освіти дорослих на рівні ТГ. Освічені й обізнані мешканці громади мають більше можливостей, перед ними відкриваються нові перспективи, що безпосередньо впливає на їх особистісний і соціальний розвиток та на розвиток усієї ТГ [60].

Описані в табл. 1.2 моделі та їх характеристики вважаються класичними.

Б. Чековей виділяє шість практико-орієнтованих моделей соціальної роботи в громаді, спрямованих на продукування і реалізацію соціальних змін:

- «соціальної дії»;
- «участі громадян»;
- «мобілізації мас»;
- «представництва інтересів»;
- «популяризації навчання»;
- «розвитку соціальних мереж» [55, с. 2-20].

Узагальнюючи зарубіжні міждисциплінарні теорії і практики соціальної роботи в громаді слід виділити типи комплексних моделей надання соціально-освітніх послуг різним категоріям мешканців громади. До них науковці відносять такі моделі: 1) зосереджена на завданні, 2) вирішення проблем, 3) кризового втручання, 4) сімейної терапії, 5) психосоціальної терапії, 6) соціально-педагогічна модель, 7) модель, що орієнтована на пошук рішення, 8) наративна модель та 9) когнітивно-поведінкова [59; 61].

Охарактеризуємо деякі з них для роботи соціального педагога. Так модель вирішення проблем базується на системних теоріях; вона має виключно практико орієнтовне спрямування; застосовується у практичній соціально-педагогічної діяльності для вирішення проблем на рівнях індивідів, груп і громад (з особами з числа малозабезпечених, людей похилого віку, самотніх та маргіналів тощо). Використання цієї моделі забезпечує усунення негативних чинників, що впливають на життєдіяльність окремої групи мешканців громади; включає такі етапи: налагодження контакту, залучення, інтервенція.

Соціально-педагогічна модель, як зазначає О. Грива, орієнтована на супроводження прийомних, патронатних, опікунських сімей соціальним педагогом у громаді. Ця модель також характеризує процес соціалізації індивідів або груп в нових умовах їх існування завдяки системі соціальних й освітніх інституцій (сім'ю, родинне коло, заклади освіти, позашкільні заклади тощо), здійснення виховного впливу, формування і корекцію соціальних якостей відповідно до загальноприйнятих суспільних цінностей [8].

Модель, зосереджена на завданні завжди орієнтована на розв'язання конкретної проблеми або кризової ситуації; передбачає вироблення соціальним педагогом послідовного механізму діагностики проблеми окремого клієнта чи групи та роботу над її подоланням [50]. Основними етапами її впровадження є: вивчення проблеми клієнта чи групи, визначення соціальним педагогом існуючих в наявності ресурсів (як фінансових так і нематеріальних) для її подолання; узгодження мети, часу, прагнень клієнта при плануванні інтервенції; виконання завдань у процесі сумісної спланованої діяльності соціального педагога і клієнта (групи) для подолання проблеми.

Модель кризового втручання використовується соціальним педагогом у роботі з вразливими категоріями мешканців громади у стані стресу та емоційного напруження з метою його подолання та сформованості стресостійкості шляхом реалізації кризового консультування. Використання цієї моделі передбачає реалізацію таких варіантів:

- перший варіант: звернення клієнта; діагностика і виокремлення проблеми; постановка мети, завдань, складання плану дій і заходів, укладання контракту; реалізація плану дій; завершення й оцінювання);

- другий варіант: виокремлення проблеми; забезпечення безпечного середовища для клієнта; надання постійно діючої підтримки; визначення альтернатив; планування; схвалення дій;

- третій варіант: оцінювання і планування; встановлення контакту і налагодження взаємин з клієнтом чи групою; визначення проблем; робота з почуттями й емоціями окремого клієнта чи групи; узагальнення й аналіз

альтернатив; розробка плану дій і заходів; визначення подальших сумісних дій та укладення угоди;

- четвертий варіант: налагодження стосунків з клієнтом; діагностика його проблеми; планування сумісних дій (так званих «АВС» кроків К. Кейнела) [59].

Модель сімейної терапії характеризує роботу соціального педагога з сім'ями у ТГ з метою нормалізації й відновлення сімейних відносин, налагодження або зміни сімейної взаємодії, підтримки і збереження фізичного і ментального здоров'я членів родини.

Модель психосоціальної терапії передбачає надання послуг із тривалого соціального супроводу осіб або сімей, які потрапили в СЖО.

Базовими підходами означеної моделі, як зазначає Г. Слозанська є індивідуальний та емфатичний, проте ефективними техніками – є елементи психодрами, застосування рольових ігор та спонтанність. Соціальний педагог, у ході реалізації цієї моделі, «застосовує метод введення випадку і працює безпосередньо з клієнтом, надаючи йому психосоціальну допомогу (диференціює проблему, сильні сторони клієнта; допомагає розібратися з емоціями, думками, виробити механізми самостійного вирішення проблем), модифікує, змінює середовище в якому перебуває клієнт» [49, с. 130].

Наративна модель, як вказує С. Беелс, характеризує діяльність соціального педагога, який формуючи певні припущення, що базуються на реальних прикладах із життя клієнта, допомагає розібратися клієнтові з власними проблемами і «дійти» до розуміння коріння проблеми; автобіографія, факти з минулого клієнта є важливими елементами [53, с. 363-378].

Когнітивно-поведінкова модель визначає особливості роботи соціального педагога завдяки проведенню аналізу почуттів, думок і поведінки клієнта. Соціальний педагог, застосовуючи цю модель намагається виділити саморуйнівні ознаки і патерни, які можуть призвести або вже призвели до виникнення особистісних проблем. Доведено, що ця модель є ефективною у роботі з особами з депресією, інтернетзалежністю та соціальними фобіями.

У структурі реалізації вищезазначених моделей варто виокремити три

елементи:

1) внутрішня організація громади – як безпосередньо організація діяльності;

2) зовнішні зв'язки – включають відносини представників громади із органами влади, соціальними й освітніми закладами і установами регіонального, державного рівнів, приватними структурами, донорами, іншими громадами, які сприяють формуванню і розвитку ТГ;

3) програмна діяльність – як комплекс дій, заходів, соціальних програм і проєктів, що реалізуються в умовах громаді для покращення умов життя її членів.

У контексті дослідження варто також обґрунтувати модель надання інтегрованих соціальних послуг у ТГ. Ця модель, як відзначила Г. Слозанська у дисертаційному дослідженні, «базується на ідеї комплексного надання широкого спектру соціальних послуг, максимально зосереджених у місці, яке має територіально зручне розташування та враховує вікові, гендерні, фізичні та інші особливості населення громади» [49, с. 140].

Також ще І. Звєрєва виділяла інтегративну ситуацію, під час якої допомогу члену громади бере на себе спеціально призначена особа, яка виступає представником його інтересів і від імені громади виступає провайдером якісних і доступних послуг [15].

Т. Алексєєнко відзначає, що комплексний аналіз використовуваних моделей соціально-педагогічної роботи «у зарубіжному досвіді засвідчує, що окрім державних органів та служб до цього процесу активно долучаються органи місцевого самоврядування, неурядові організації, приватні служби та батьківська громадськість» [1, с. 44].

Варіативність упровадження концепцій та моделей соціально-педагогічної підтримки дітей та учнівської молоді у зарубіжному досвіді демонструє диференційованість підходів до розв'язання актуальних проблем розвитку школярів та шкільного середовища, високий рівень технологізації цього процесу

Розробка й впровадження моделі надання інтегрованих соціальних послуг соціальним педагогом для ВПО на рівні громади ґрунтується на таких базових принципах як:

1) мультидисциплінарність (характеризує залученість команди фахівців різних галузей з метою вирішення проблем ВПО);

2) комплексність (визначення і надання ВПО комплексу послуг у громаді);

3) територіальної визначеності та «єдиного вікна» (задоволення потреб ВПО завдяки залученню необхідних фахівців або мобільної команди);

4) партнерських відносин (організація довіри і гармонійної взаємодії між соціальним педагогом і ВПО);

5) зменшення шкоди (право вибору залишається за ВПО, а соціальний педагог повинен виступати у ролі мотиватора, тьютора чи консультанта);

6) міжсекторальної взаємодії (організація взаємодії ВПО між соціальними інституціями й освітніми закладами й установами державної та недержавної форми власності в межах громади та поза неї) [2].

До мінімального пакету соціальних послуг для ВПО, що надаються у ТГ за моделлю надання інтегрованих соціальних послуг, належать: «виявлення осіб/сімей, які перебувають в СЖО та надання їм допомоги; кризове втручання; проведення оцінки потреб, спостережень і профілактичних бесід; надання послуг із соціальної профілактики, соціального супроводу/патронажу, представництва інтересів, консультування особам/сім'ям, які перебувають у СЖО; супроводження прийомних, патронатних сімей…» [42, с. 54].

Основними етапами роботи соціального педагога з ВПО під час реалізації моделі інтегрованих соціальних послуг є: звернення ВПО по психологічну, соціально-педагогічну допомогу; прийняття рішення про співпрацю з родиною ВПО; діагностика проблем чи потреб ВПО чи членів її родини; постановка мети та завдань співпраці з ВПО; розробка плану інтервенції; налагодження партнерської співпраці; реалізація плану інтервенції; моніторинг діяльності, оцінка результатів та підведення підсумків [49, с. 143]. Соціальний педагог

виконує роль консультанта, посередника, представника інтересів, терапевта при реалізації моделі надання інтегративних соціальних послуг, а ВПО виступають споживачами соціальних й освітніх послуг.

Зважаючи на різноманітність діяльності соціального педагога в ТГ, українські дослідники (Т. Семигіна [45], Г. Слозанська [49; 50]) наголошують на доцільності існування більш вузько спрямованих та практико-орієнтованих моделей соціальної роботи у ТГ. До таких моделей вони пропонують віднести такі моделі: організаційних зв'язків; зустрічі у домівках, коаліціях, соціальних мережах [50, с. 156-157].

Соціально-педагогічна робота з ВПО в громаді базується на таких провідних принципах як: гуманізм, індивідуальний підхід, емпатія, інклюзія, системність. Проаналізуємо кожний з них.

1. Принцип гуманізму: враховує повагу, гідність та права людини, сприяє її самореалізації та підтримці позитивного ставлення особистості до себе та інших.

2. Принцип індивідуального підходу ґрунтується на врахуванні особистих потреб, можливостей та особливостей кожної ВПО з метою надання індивідуальної підтримки.

3. Принцип емпатії: визначає здатність соціального педагога співчувати та розуміти почуття та потреби ВПО, сприяти їхньому психологічному комфорту та благополуччю.

4. Принцип інклюзії: характеризує створення умов для повноцінній участі ВПО у житті громади, підтримку їх соціальної інтеграції та взаємодії з іншими членами громади.

5. Принцип системності: визначає, що робота соціального педагога з ВПО в громаді повинна бути системною і комплексною, охоплювати різні аспекти їхнього життя та враховувати взаємозв'язки між ними.

Ці принципи допомагають забезпечити ефективну та дієву підтримку ВПО у громаді та сприяють адаптації та інтеграції.

Проаналізувавши нормативно-правову базу, обґрунтувавши моделі і

принципи організації і проведення діяльності соціального педагога з ВПО в громаді, можна виокремити головні соціально-педагогічні проблеми: зростання безробіття, підвищення цін, низький рівень заробітної плати, або її відсутність, зростання злочинності. Варто відзначити і ряд актуальних практик соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю зі статусом ВПО в громаді, а саме: проблема реалізації нових форм і методів соціально-педагогічної діяльності у відкритому соціальному просторі; проблема впровадження цифрових технологій; проблема поєднання традиційних та інноваційних технологій в соціально-педагогічній діяльності; розробка нових принципів практичної діяльності соціального педагога з членами родин ВПО у відкритому суспільстві: конфіденційності, анонімності, толерантності, доступності; розвиток волонтерського рух, підтримка недержавних і релігійних організацій у вирішення актуальних проблем ВПО. Вищезазначені проблеми розкривають специфіку роботи соціального педагога з ВПО у громаді як соціальному середовищі, яке є складовим новим структурним утворенням в Україні.

Отже, робота соціального педагога в громаді орієнтована на регулювання правових та освітніх відносин ВПО з суспільством, надання їм соціальної, педагогічної і психологічної допомоги та підтримки у вирішенні проблем, гідному самоствердженні, благополуччі й повноцінному житті разом з іншими членами громади [26].

Узагальнюючи зазначимо, що модель діяльності соціального педагога з ВПО в громаді містить такі компоненти:

1. Оцінка потреб ВПО. Соціальний педагог повинен провести докладний аналіз потреб ВПО, враховуючи їхні соціальні, психологічні та освітні потреби.

2. Психосоціальна підтримка ВПО і членів його родини. Соціальний педагог повинен надати підтримку ВПО у подоланні стресу, адаптації та інтеграції до нового середовища та побудові позитивних стосунків з соціальним оточенням.

3. Розвиток навичок, організація навчання і допомога у працевлаштуванні. Соціальний педагог може працювати над розвитком

соціальних навичок, навчанням мови та іншими навичками, що допоможуть ВПО успішно інтегруватися в нову громаду.

4. Співпраця з іншими фахівцями. Соціальному педагогові важливо співпрацювати з іншими спеціалістами (психологами, соціальними працівниками тощо) для надання комплексної допомоги вимушено переміщеним особам.

5. Сприяння самовизначенню ВПО. Соціальний педагог повинен сприяти самовизначенню вимушено переміщених осіб, допомагаючи їм визначити власні цілі та шляхи до досягнення успіху [39].

Таким чином, обґрунтування й виокремлення моделей соціально-педагогічної роботи з вимушено переміщеними особами в громаді з погляду різних теорій, представлено на засадах системного підходу і доповнено діяльнісним, середовищним і мультидисциплінарним. Особливістю моделювання соціальним педагогом процесів підтримки і супроводу ВПО в громаді, є результати досліджень та аналіз знань про уявлення членів громади щодо життя загалом і буття ВПО зокрема. Із цього знання випливають першочергові завдання й хід констатувального етапу дослідження, про який мова піде у другому розділі.

У наступному підрозділі проаналізуємо територіальну громаду як суб’єкт інтеграції вимушено переміщених осіб.

1.3. Територіальна громада як суб’єкт інтеграції вимушено переміщених осіб

Поява в Україні такої нової соціальної групи, як ВПО, зумовила інтенсивний розвиток наукових досліджень з питань інтеграції, соціальної адаптації, соціального забезпечення, надання інформаційних послуг, ставлення до них з боку жителів приймаючих територіальних громад тощо.

Приймаюча територіальна громада – це територія, що об'єднує одну або

кілька населених пунктів з метою спільного самоврядування та прийняття рішень з питань місцевого значення. В Україні приймаючі територіальні громади були створені в межах дії реформи децентралізації.

А. Попок та А. Дяченко зазначили, що «процес інтеграції може розвиватися тільки тоді, коли посилення ролі держави як суб'єкта спільноти означає забезпечення її ефективного функціонування через рівність можливостей учасників соціальних відносин; через стимулювання прийому нових громадян у співвідношенні зі створенням можливостей відтворення їхніх власних ресурсів стійкості. Тому важлива роль у процесі інтеграції відводиться ресурсним якостям громад» [34, с. 26].

Проаналізуємо особливості існування і побудови громад у країні та процес інтеграції ВПО до них.

За даними дослідження М. Кизим, І. Семигуліної та І. Ярошенко [17] актуальні для розвитку території (регіону, громади, іншої місцевості) чинники узагальнено в групи на основі оцінки впливу їх дієвості. Ці чинники за напрямом дії впливу на розвиток громади поділяються на зовнішні і внутрішні.

До зовнішніх чинників дослідники відносять існуючи причинно-наслідкові зв'язки, що зумовлені зовнішнім впливом навколишнього середовища: «політичні, правові, господарські, соціальні, технологічні та інші сили впливу зовнішніх систем; законодавчу базу; якість компонентів природного середовища даної території; умови середовища (клімат, рельєф) та забезпеченість території природними ресурсами; форми соціально-економічного устрою; історично сформовані системи розміщення продуктивних сил та інше» [17, с. 86].

Вплив зовнішніх чинників можливий як прямий (через здоров'я, фізичну витривалість, працездатність мешканців громади, показники народжуваності і смертності), так і непрямий (через соціальний та особистісний розвиток представників громади).

Існуючу сукупність внутрішніх чинників, які впливають на розвиток громади, варто об'єднати у дві групи:

1) ресурсну (характеризує потенціал території відносно наявних ресурсів і відповідно можливий ступінь розвитку;

2) регуляційну (визначає вплив на розвиток території щодо координування і керівництва).

До них дослідники відносять такі чинники як: «здатність накопичувати, закріплювати і використовувати інформацію; ступінь розвитку різних рівнів суспільства; рівень технологічного розвитку; соціальні умови існування суспільства (включаючи моральне виховання, відношення між поколіннями); інноваційний, інвестиційний, ресурсний, виробничий, кадровий потенціал регіону» [17, с. 86].

Аналіз наведених чинників дозволяє зробити висновок щодо існуючих між ними причинно-наслідкових зв'язків.

Узагальнюючи зазначимо, що до основних чинників, які характеризують утворення і функціонування громади слід віднести: розподіл спільних сфер життєдіяльності мешканців, зв'язки усередині громади між існуючими соціальними інституціями і закладами освіти; єдність інтересів, рис, моральних, екологічних цінностей та потреб мешканців громади; їх рівень культури і сумісний менталітет, схожість психології мислення і поведінки; єдність території та подібність побуту, взаємопов'язаність політичних, економічних, соціальних і правових відносин. Зазначені чинники слід враховувати соціальним педагогом при плануванні процесу інтеграції вимушено переміщених осіб в ТГ.

Г. Слозанська доводить, що в сучасному світі членство в ТГ є правовим статусом громадян, однак це ще не може свідчити про їх ідеологічну приналежність до громади, в якій вони знаходяться [50]. Задля успішної інтеграції ВПО було б ідеально, якби вони територіально та свідомо асоціювали себе із громадою, до якої приїхали.

Наголосимо, що в умовах воєнного стану приймаючу громаду слід розглядати не лише як певну територію чи просто сукупність людей, що живуть на одній території, а ще як систему владних стосунків, як структуру, що

втілює уявлення людей про форми подальшого сумісного соціального життя.

Г. Падалко, досліджуючи структури місцевого самоврядування зазначає, що структура громади важко піддається визначенню. Вона не має жорсткого ієрархічного підпорядкування, побудови, але завжди в ній можна знайти конфліктні ситуації (відкриті чи приховані) [32, с. 20].

Розрізняють формальні та неформальні характеристики структури ТГ. До формальних характеристик належить інформація щодо органів місцевої влади, закладів освіти, соціальних установ, церков (релігійних організацій), засобів масової інформації, розташованих на території громади.

До неформальних характеристик відносять наявність певної кількості існуючих соціальних угрупувань, релігійних конфесій, осередків політичних партій тощо.

Зробимо припущення, що інтеграційні якості приймаючої громади в умовах внутрішнього переміщення великої кількості населення, викликаного військовими діями, формуються за недостатності соціокультурних умов для інтеграції ВПО. На результати інтеграції впливає комплекс особливостей приймаючої громади, що пов'язаний із її економічними, політичними, соціокультурними та іншими особливостями.

Авторським колективом Інституту економіки промисловості НАН України у монографії «Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху» [6] презентовано, що важливим суб'єктом інтеграції ВПО є приймаюча громада. У такому контексті приймаюча громада означає місцева, тобто локальна громада. «Місцева (локальна) громада – це … сукупність взаємодій людей, пов'язаних спільними соціокультурними, економічними та іншими формами життєдіяльності, спільним проживанням на певній географічній території, що знаходиться під юрисдикцією одного органу управління» [34, с. 28].

Узагальнимо ресурсні комплекси інтегруючої приймаючої громади використовуючи табл. А1. Додатку А. (див. табл. 1.3).

Виокремлені ресурси не вичерпують усього ресурсного потенціалу

процесу інтеграції, який залежить від його розподілу та від особливостей суб'єктів (ВПО і громади), що інтегруються.

Таблиця 1.3

Ресурсні комплекси приймаючої ВПО громади

Ресурси	Характеристика
Соціально-економічні	високий рівень виробництва
Соціальні	мережа соціальних інститутів
Культурні	стійкі ціннісно-нормативні імперативи
Комунікаційно-інформаційні	координований інформаційний простір

Соціокультурний простір, зокрема приймаючої територіальної громади, складається з численних елементів, які під час взаємодії ВПО з місцевими мешканцями долучаються до забезпечення інтеграційного процесу.

Н. Максимовська до них відносить: заклади та установи культурного спрямування (центри навчання дорослих, клуби, центри творчості для дітей і підлітків, паркові комплекси, багатопрофільні розважальні центри), мистецького профілю (театри, кінотеатри, консерваторії, філармонії), а також просвітницького (бібліотеки, музеї), соціально-захисного спрямування (громадські організації, волонтерські об'єднання) [27].

У процесі інтеграції ресурси ВПО і громади перерозподіляються в бік появи нових соціальних практик зі збереження та створення соціальної стійкості; способів організації життя в нових умовах, нових правил взаємодії, які регулюється базовими інститутами суспільства та потребами й інтересами ВПО та місцевих жителів.

А. Попок і А. Дяченко виділяють соціально-психологічні та ресурсні сукупності інтегруючої громади:

1. Властивості сукупності етичних цінностей громади, що націлені на подолання відмінностей у різних групах ВПО і місцевого населення.

2. Властивість підтримки двосторонньої адаптації, де результатом є взаємне визнання прав ВПО і місцевих жителів.

3. Здатність включення нових членів (ВПО) у простір громади

(культурний, правовий тощо), де важливі пошук і поширення консолідуючих цінностей громади [34, с. 25-26].

Вищезазначені соціально-психологічні якості приймаючої громади розкриваються у відтворенні цінностей самої громади, у встановленні балансу толерантності в взаєминах ВПО і місцевих жителів.

Також за результатами аналізу зарубіжних й українських наукових джерел встановлено, що важлива роль у процесі інтеграції відводиться ресурсним якостям самих громад. До них варто віднести кооперативну здатність як властивість ефективної організації соціальних суб'єктів та здатність «до оптимізації ресурсних комплексів, що включають ресурси як громади, так і взаємодіючих індивідів і груп; і здатності до оптимізації механізмів інтеграції» [34, с. 26].

Встановлено, що важливою частиною інтеграції є підтримка громади у розумінні культурних особливостей та потреб переселенців. Це може включати організацію культурних заходів, які сприяють взаєморозумінню та утворенню позитивних стосунків між переселенцями та місцевим населенням. Громада також може сприяти самовираженню переселенців та створенню умов для їхньої активної участі у громадському житті. Загалом, громада відіграє ключову роль у створенні позитивного середовища для інтеграції ВПО, сприяючи їхній успішній адаптації в нове соціальне середовище.

Діяльність соціального педагога з інтеграції ВПО в громаді зосереджена на наданні соціальної, емоційної та практичної підтримки, щоб допомогти людям адаптуватися до нового середовища. Це може включати проведення оцінки потреб, надання консультацій і керівництва, полегшення доступу до ресурсів і послуг, сприяння залученню та участі громади, а також захист їхніх прав і добробуту. Мета полягає в тому, щоб сприяти почуттю приналежності, соціальної інтеграції та розширення можливостей серед ВПО, що зрештою дозволить їм жити повноцінним та інтегрованим життям у своїй новій громаді.

Включення ВПО в процес інтеграції соціальному педагогові слід здійснювати на індивідуальному, мікрогруповому рівнях, а також на рівні

громади. До прикладу, на індивідуальному рівні передбачається посилення ціннісно-інтеграційних можливостей суб'єктів інтеграції завдяки їхньому залученню до культурних здобутків місцевої громади. На рівні громади варто здійснити актуалізацію «перетворень з метою покращення становища спільнот, що вимушено знаходяться у скрутних обставинах, шляхом ідентифікації з соціальним простором громади, активне знаходження прийнятних способів входження до нових соціально-культурних умов життя і діяльності» [27, с. 66].

Підсумовуючи, зробимо висновок, що інтеграція ВПО в приймаючий громаді характеризує процес, за якого люди з різними соціальними, культурними та етнічними характеристиками об'єднуються в межах спільної групи або спільноти, співпрацюючи між собою та дотримуючись загальних норм і цінностей. Це допомагає зменшити появу соціальних конфліктів, сприяє розвитку спільності та взаєморозумінню.

До основних дій соціальних педагогів з організації процесу інтеграції ВПО в приймаючий громаді слід віднести:

1. Забезпечення доступу до інформації про послуги для ВПО завдяки проведенню спеціальних тренінгів і консультацій.

2. Організація співпраці у проєктах, спрямованих на підтримку дітей та молоді в громаді.

3. Створення платформ для обміну ідеями та кращими практиками між ВПО та соціальними педагогами.

4. Організація спільних заходів, тренінгів та конференцій для співпраці та обміну досвідом з психологами, соціальними працівниками, які працюють в громаді.

5. Розробка спільних проєктів з впровадження інноваційних підходів у соціальну роботу з дітьми та молоддю.

Виходячи зі складної гуманітарної ситуації в Україні, а також проблем ВПО, які виникли внаслідок окупації українських територій, зрозуміло, що інтеграція ВПО до нових громад є одним з ключових завдань соціального педагога з цією категорією населення. Побудова і підтримка сприятливого

інтеграційного середовища передбачає від соціального педагога залучення значної кількості ресурсів щодо успішного входження ВПО в соціальний простір приймаючої громади. Підтримка орієнтована на позитивну зміну соціальної поведінки і соціальних відносин ВПО в громаді, підвищення їхнього статусу серед мешканців громади.

Встановлено, що інтеграція як системний процес залучення ВПО в усі сфери життя приймаючих громад завжди є двосторонньою, також вона передбачає взаємну адаптацію – як вимушених переселенців до нових громад, так і самих мешканців до ВПО, створення між ними зв'язків.

Соціально-педагогічна робота з інтеграції ВПО ґрунтується на мультидисциплінарному, системному, діяльнісному і середовищному підходах і передбачає створення з безпечного простору територіальної громади для цієї соціальної групи населення. Вона здійснюється шляхом планування та реалізації у закладах освіти, музеях, бібліотеках, соціальних інституціях соціально-педагогічних програм діяльності із залученням культурних, мистецьких, дозвіллєвих ресурсів приймаючої громади. Умовами ефективної інтеграції є формування ціннісних орієнтацій відкритості, позитивного сприйняття змін та сприяння ідентифікації ВПО з соціальним простором приймаючої громади.

Висновки до першого розділу

У підрозділі проведений теоретичний аналіз соціально-педагогічної діяльності з вимушено переміщеними особами в громаді, представлений у численних наукових, нормативних і педагогічних джерелах зарубіжних й українських дослідників з правових наук, державотворення, соціальної роботи, соціальної педагогіки, дозволив висвітити й узагальнити основні підходи до трактування і визначення трьох груп базових понять дослідження: «громада», «територіальна громада»; «переміщена особа», «внутрішньо переміщена особа», «вимушено переміщена особа»; «соціальна робота в громаді» та «соціально-педагогічна діяльність з вимушено переміщеними особами в

громаді». Встановлено, що серед дослідників немає єдиної думки щодо визначення змісту ключових понять; відсутнє єдине розуміння соціально-педагогічної діяльності з ВПО в територіальній громаді.

Встановлено, що правова невизначеність статусу переселенців у країні суттєво позначається і на їхньому соціальному та гуманітарному аспекті самоідентифікації та ідентифікації цих категорії українців в соціумі.

З'ясовано, що під час воєнного стану соціальна робота у територіальній громаді реалізується на рівні органів місцевого самоврядування, територіальної громади, закладів соціальної сфери, а також на рівні мешканців громади.

Виокремлено основні моделі соціально-педагогічної роботи з ВПО у громаді. До них віднесено моделі: зосередженості на завданні, вирішення проблем, кризового втручання, сімейної терапії, психосоціальної терапії, соціально-педагогічну, орієнтації на пошук рішення, наративна і когнітивно-поведінкова. Окремого значення набуває модель надання інтегрованих соціальних послуг у громаді. Узагальнено, що соціально-педагогічна робота з ВПО в громаді базується на мультидисциплінарному, системному, діяльнісному і середовищному підходах і принципах гуманізму, реалізації індивідуального підходу, толерантності, встановлення довіри, інклюзії, системності. Узагальнено аспекти роботи з ВПО в авторських тезах «Робота соціального педагога з вимушено переміщеними особами в громаді» [5].

Встановлено, що громада відіграє важливу роль в інтеграції ВПО, починаючи з прийому їх та наданням початкової допомоги. Громада може забезпечити переселенцям необхідне житло, харчування, медичну допомогу та соціальну підтримку. Крім того, громада може сприяти інтеграції переселенців шляхом забезпечення доступу до освіти, робочих місць та місцевих послуг. Доведено, що приймаюча місцева (локальна) громада як інтегруючий суб'єкт є соціокультурним утворенням, стан якого дозволяє прийняти групи населення з інших спільнот.

У наступному розділі проаналізуємо результати дослідження підтримки і супроводу вимушено переміщених осіб в громаді.

РОЗДІЛ 2
ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДТРИМКИ І СУПРОВОДУ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В ГРОМАДІ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

2.1. Стан підтримки і супроводу вимушено переміщених осіб в громаді

За даними Міністерства соціальної політики України на початок 2024 р. кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні досягає 4,9 млн осіб. З них майже 3,6 млн. осіб, які наразі чи повторно перемістилися після початку повномасштабних військових дій. У 2023 р. Мінсоцполітики забезпечило виплату допомоги на проживання для ВПО для 2,5 млн громадян. Команда Міністерства удосконалює надання різних видів підтримки і допомоги [28].

Проаналізуємо стан підтримки і супроводу ВПО в громадах.

Соціальний супровід та підтримка є важливими аспектами для забезпечення гідного життя та добробуту громадян. Ці послуги можуть включати психологічну, юридичну та медичну допомогу, а також соціальну реабілітацію та підтримку у складних життєвих ситуаціях. Чим більше ресурсів та можливостей має громада для надання цих послуг, тим краще може бути забезпечено благополуччя й самореалізація її членів.

У Законі України «Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю» соціальний супровід є основним видом соціальних послуг, що надаються при здійсненні соціальної роботи сім’ям. Соціальний супровід спрямований на забезпечення оптимальних умов життєдіяльності сім’ї, дітей та молоді, шляхом надання необхідних соціальних послуг, допомоги та здійснення відповідних заходів [41].

Надання соціальних послуг в процесі соціального супроводу

здійснюється соціальними працівниками на регулярній основі:

1) індивідуально кожному члену родини;

2) усім членам родини;

3) індивідуально або в групах з осіб, які складають значиме соціальне оточення особи чи сім'ї (найближчі родичі, сусіди, друзі тощо);

4) в групах взаємопідтримки та взаємодопомоги.

У затвердженому «Порядку здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах» вказано, що соціальний супровід є формою соціальної підтримки та передбачає надання конкретній особі чи сім'ї комплексу необхідних соціальних послуг [38].

Зміст соціального супроводу включає в себе надання підтримки та допомоги людям, групам населення у кризових ситуаціях. Це може включати доступ до соціальних послуг, підтримку у розв'язанні проблем або допомогу у знаходженні способів подолання труднощів. Головною метою соціального супроводу є поліпшення якості життя людей і підтримка їхнього благополуччя.

У процесі здійснення супроводу ВПО соціальний педагог надає такі види послуг:

1) інформаційні або довідкові (надання інформації про види соціальних виплат для ВПО відповідно до чинного законодавства, надання контактів служб, куди необхідно звернутися по відповідну допомогу тощо);

2) надання консультацій з питань фізичного і психологічного здоров'я ВПО та поліпшення взаємин з навколишнім середовищем;

3) соціально-педагогічні (просвітницька робота щодо всебічного і гармонійного розвитку дитини ВПО; особливостей розвитку сім'ї та ознайомлення батьків зі статусом ВПО ефективним методам виховання, мобілізації власних ресурсів сім'ї і близького оточення ВПО для вирішення в подальшому їх проблем);

4) соціально-економічні (допомога в залученні додаткових фінансових і матеріальних ресурсів для задоволення матеріальних потреб ВПО).

До основних етапів супроводу соціальним педагогом ВПО в громаді слід віднести такі:

1. Початковий етап – вивчення потреб та можливостей ВПО, а також прийняття рішення про необхідні види соціальної підтримки.

2. Профільний етап – розроблення індивідуального плану соціального супроводу, визначення основних завдань та методів допомоги ВПО.

3. Післяпрофільний етап – моніторинг, контроль за виконанням плану, коригування стратегії в разі потреби, оцінка результатів.

4. Супровід у процесі інтеграції ВПО в громаду – сприяння адаптації та соціалізації ВПО для її повноцінної участі у житті громади.

Супровід соціальними педагогами ВПО в Україні включає в себе ряд аспектів. Це і підтримка та захист їх прав та інтересів у громаді, надання психологічної підтримки та консультацій для вирішення особистісних і соціальних проблем, які можуть виникають під час інтеграції ВПО до нового середовища. Також важливими аспектами є сприяння відновленню їхнього фізичного та емоційного здоров'я, рекомендації щодо участі в програмах професійної підготовки та працевлаштування.

Узагальнюючи сучасні трактування супроводу як напряму професійної діяльності соціального педагога виокремлено його загальні та специфічні риси при взаємодії з ВПО в громаді. По-перше, під таким супроводом розуміємо систему професійної діяльності соціального педагога, спрямовану на створення спеціальних умов для повноцінного розвитку ВПО в новому середовищі (приймаючий громаді), таку, що сприяє реалізації особистістю самостійного вибору свого життєвого шляху в змінних умовах. Цей супровід визначає процес покращення, оптимізації функціонування та оновлення життя ВПО та членів її родини.

У Ст. 6 Закону України «Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю» вказано, що «соціальна підтримка передбачає здійснення заходів, спрямованих на: формування відповідального батьківства, навчання батьків навичкам, необхідним для всебічного розвитку та виховання дітей; розвиток

різних форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; запобігання негативним явищам та їх подолання» [41].

Підтримка ВПО в Україні включає в себе низку заходів та програм з метою надання допомоги та підтримки цій вразливій категорії населення. Ці заходи можуть включати надання гуманітарної допомоги, медичної та психологічної підтримки, житлової та соціальної адаптації, освітні та професійні програми, а також правову допомогу та захист прав ВПО. Організації громадського сектору, міжнародні та державні установи спільно працюють над забезпеченням цих послуг та програм для ВПО в Україні з метою покращення їхнього становища та підтримки їхньої інтеграції у суспільство.

В Україні всі постраждалі від війни ВПО можуть отримати правову чи юридичну консультацію, індивідуальну (або групову) психологічну допомогу, а також соціальний супровід.

Соціально-педагогічна підтримка ВПО, зокрема дітей з родин ВПО, наразі розглядається науковцями з позицій різних наукових підходів: системного, діяльнісного, процесуального, культурологічного, середовищного та особистісно орієнтованого.

Згідно із системним підходом, як визначає Ю. Жданович, «соціально-педагогічна підтримка визначається як безліч компонентів, що перебувають у відносинах і зв’язках один з одним і утворюють на основі цього певну цілісність та єдність» [10, с. 206]. У контексті середовищного підходу соціально-педагогічна підтримка забезпечує ВПО проведення діагностування особистісних властивостей і якостей та проєктування виховного результату.

Цікавими для вивчення проблеми стану підтримки і супроводу ВПО в громадах є результати проєкту «Моніторинг соціальної інтеграції ВПО у приймаючі громади: розробка методики, її апробація та імплементація», який реалізований громадською організацією «Аналітичний центр «Соціоконсалтинг» у межах проєкту «Фенікс», за підтримки Європейського

Союзу [29].

Дослідники опитали 800 ВПО віком від 18 років в усіх регіонах України (за винятком тимчасово окупованих територій) і на початку 2024 р. презентували висновки з опитування. Згідно з даними опитування, 70 % ВПО в Україні планують залишитися на нинішньому місці проживання, 56 % ВПО мають проблеми із задоволенням базових потреб. Більше половини 58 % ВПО «бояться знову втратити дах над головою, а про страх руйнівних обстрілів, ракетних атак, під якими можуть опинитися приймаючі їх громади, заявили 59 % опитаних» [29].

Проаналізуємо результати проведеного протягом вересня-грудня 2022 р. Громадською організацією «Горизонт змін» дослідження інтеграційних практик внутрішньо переміщених осіб [35] та результати, що описані в статті О. Риндзак «Соціокультурні аспекти інтеграції внутрішньо переміщених осіб у регіональному вимірі» [43].

Метою цих досліджень було встановлення й порівняння особливостей підтримки і супроводу ВПО в громадах в контексті інтеграції. Дослідниками було обрано вивчення відкритих джерел, результатів онлайн-опитувань, проведених в територіальних громадах країни, інтерв'ювання 10 представників громадських організацій, які працювали з ВПО. У результаті отримано й узагальнено 49 відповідей [35].

Результати дослідження інтеграційних практик ВПО, проведеного Громадською організацією «Горизонт змін» у 2022 р. Виокремлено чинники, що сповільнюють інтеграцію ВПО. У першу чергу – це настрої ВПО. Більшість із них вважають своє становище тимчасовим і прагнуть повернутися до попереднього місця проживання. Через це вимушені переселенці свідомо ігнорувати всі можливості до інтеграції в громаду. Подібне явище спостерігається й у мешканців громади: до прикладу, встановлено, що місцеві роботодавці не хочуть приймати на роботу ВПО, бо сприймають їх як тимчасових працівників. Тож ставлення у громаді до ситуації з ВПО як до тимчасової проблеми, безумовно, не сприяє розширенню підтримки й

супроводу з обох сторін. По-друге, в приймаючих громадах не популяризовано заходи, що спрямовані на вирішення проблем працевлаштування ВПО. Ці заходи обмежуються пошуком вакансій для ВПО, а не створенням для них робочих місць. По-третє, представники громад жаліються на недостатню соціальну активність ВПО, відсутність у них бажання відвідувати культурні заходи в громаді. Причинами цього можуть бути незнання про час проведення заходів (до прикладу, ВПО не перебувають у соціальних мережах громади), нецікавий контент (коли вимушені переселенці звикли до іншого рівня подій) [35].

Серед позитивних практик підтримки й супроводу можна виокремити заходи, що спрямовані на здобуття нових знань чи навичок (у форматі неформальної освіти дорослих як то курси української мови із сертифікатами про закінчення) ВПО та культурні практики, що спрямовані на вивчення громади, до якої переїхали ВПО: тематичні екскурсії, історичні лекції, фотоконкурси «місто очима переселенців» тощо. Наголосимо, що мовні конфлікти посідають перше місце серед причин конфліктів між ВПО та місцевими мешканцями, у зв'язку з чим покращення володіння українською мовою є важливою практикою інтеграції.

Проаналізуємо результати проведеного у 2014-2015 рр. Державною установою «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» спільно з працівниками Міжнародного благодійного фонду «Карітас України» [43] в окремих регіонах України дослідження. Цільова група респондентів – це особи, які покинули місця свого постійного проживання в Україні у зв'язку з окупацією.

Результати опитування соціокультурних аспектів інтеграції ВПО у регіональному вимірі підтвердили припущення про те, що з тимчасово купованої території першочергово виїжджають жінки з дітьми і підлітками. Загалом було опрацьовано 595 анкет, де чоловіки складають лише 21% від загальної кількості респондентів. За віком більшість респондентів – це молодь (18-34 р. – 44%) та особи дорослого віку (в активному працездатному стані) –

44%, встановлена незначна частка осіб пенсійного віку (12,1%). Більшість учасників дослідження – це вихідці з регіону Донбасу (93,3%) [43, с. 121].

Опитування показало відносно високий освітній рівень ВПО. Важливо підкреслити, що рівень освіти ВПО-респондентів виявився вищим від середнього рівня освіти населення тих регіонів України, з яких вони виїхали. Закінчену вищу освіту мала понад третина ВПО (41,2%), базову та неповну вищу – 7,1% і 5,8% респондентів відповідно. Науковий ступінь здобуло лише 1,5% ВПО, решта навчалися чи вже закінчили аспірантуру (майже 1,4% опитаних). Більше чверті (26,6%) респондентів склали представники робітничих професій з професійною освітою. ВПО з нижчою кваліфікацією становили 16,6% від усіх респондентів (4,7% мають неповну, 11,9% – повну середню освіту) [43, с. 122].

Дослідниками також з'ясовано, що позитивною ознакою «соціокультурної інтеграції ВПО є те, що значна їх частина відчуває до себе повністю доброзичливе (27%) або здебільшого доброзичливе (42%) ставлення з боку місцевих жителів… Лише 0,3% респондентів відчули повністю негативне до себе ставлення у приймаючому соціумі» [43, с. 123].

За результатами цього дослідження можна зробити висновки:

1. У громадах, де переважає частка ВПО має усвідомлене бажання повернення на малу батьківщину (Запорізька, Харківська області), актуальним є активізація їх залучення до громадських робіт, розширення тимчасових форм зайнятості. Враховуючи, що у структурі ВПО значна частка жінок з дітьми, які потребують догляду, необхідним є стимулювання таких форм зайнятості як надомна праця, створення сприятливих умов для самозайнятості, підприємницької діяльності та робота за викликом. Надзвичайно важливим є проведення інформаційної, освітньо-просвітницької діяльності з ВПО.

2. На жаль, існуючи у перший рік воєнного стану інтеграційні практики для ВПО, були несистемні не виглядали як цілеспрямовані політики громад (у напрямку інтеграції та утримання ресурсу вимушених переселенців). Тому зараз вкрай актуальними є питання щодо впровадження соціально-педагогічної

роботи з інтеграції ВПО, їх перебування у громаді, забезпечення доступу до адміністративних, соціальних, культурних та інших публічних послуг.

На Запоріжжі у 2023-2024 рр. ВПО мають можливість отримати допомогу від держави з працевлаштування. До основних програм та послуг служби зайнятості для цієї категорії населення віднесено:

1. Послуги з працевлаштування (пошук на Єдиному порталі вакансій, підписка на вакансії через чат-боти у Telegram та Viber).

2. Сприяння тимчасовій зайнятості (громадські та інші роботи тимчасового характеру у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України на термін не більше 180 календарних днів; суспільно корисні роботи на час дії воєнного стану).

3. Професійне навчання та надання ваучерів (ВПО можуть пройти професійне навчання: професійну підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації, яке фінансує Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття). Навчання ВПО організовано в закладах професійної, фахової передвищої та вищої освіти, на підприємствах, організаціях та установах, які мають ліцензію на освітню діяльність.

4. Набуття статусу зареєстрованого безробітного (через єдиний державний портал електронних послуг або мобільний застосунок Дія) [44].

Узагальнення вищезазначених результатів проведених досліджень дозволило зробити висновок, що до найважливіших показників підтримки і супроводу ВПО в громаді слід віднести рівень їх зайнятості та соціально-психологічний стан.

Відповідно до мети дослідження й результатів порівняння проведених раніше досліджень в громадах України було розроблено анкету-опитувальник «Потреби внутрішньо переміщених осіб на території територіальної громади» (додаток Б), яку проведено в онлайн-форматі в м. Запоріжжя в березні-квітні 2024 р. Запитання анкети запозичено з сайтів територіальних громад в Україні та адаптовано під умови проведення дослідження.

Загалом взяло участь 62 ВПО із м. Запоріжжя.

Мета опитування – дослідження основних проблем та потреб, які виникають у процесі підтримки і супроводу ВПО для подальшого врахування в соціальних проєктах розвитку Запорізького регіону.

Завдання опитування:

1) встановити стан підтримки і супроводу ВПО в громаді міста Запоріжжя;

2) опрацювати отримані результати з метою розробки програми підтримки і супроводу вимушено переміщених осіб в громаді в умовах післявоєнного відновлення.

Гіпотеза полягає в припущенні, що з окупованих територій першочергово виїжджають жінки працездатного віку з дітьми, з достатнім рівнем освіти, які потребують підтримки й супроводу з метою інтеграції в новому соціальному середовищі.

Аналіз результатів проведення анкети-опитувальника.

На запитання «Територіальна громада в якій ви проживаєте?» всі респонденти (100%) відповіли, що проживають у м. Запоріжжя.

Відповіді на запитання «До якої вікової категорії Ви себе відносите?» розподілені таким чином: респондентів у віці від 18 до 29 років 15 (24,19 %), від 30 до 39 років – 21 (33,87 %), від 40 до 49 років – 6(9,68 %), від 50 до 59 років – 11 (17,74 %) та старше 60 років – 9 (14,52 %). Як бачимо, найбільша кількість ВПО люди дорослого працездатного віку.

На запитання «Яка у Вас освіта?» розподіл відповідей надано на рис. 2.1. Встановлено, що респондентів, які мають базову середню освіту (8-9 класів) лише 2 (3,23%); ВПО з повною загальною середньою освітою (10-12 класів) – 11 (17,74%); з професійно-технічною або фаховою передвищою освітою 10 (16,13%); з базовою вищою освітою (бакалаврський рівень) – 4 (6,45%); мають повну вищу освіту (магістерський рівень або диплом спеціаліста) 32 (51,61%) респондентів; вища та науковий ступінь (кандидат наук, доктор філософії, доктор наук) встановлена в 3 (4,84 %) ВПО. Отже переважна частина ВПО (51,61 %) – це люди з вищою освітою.

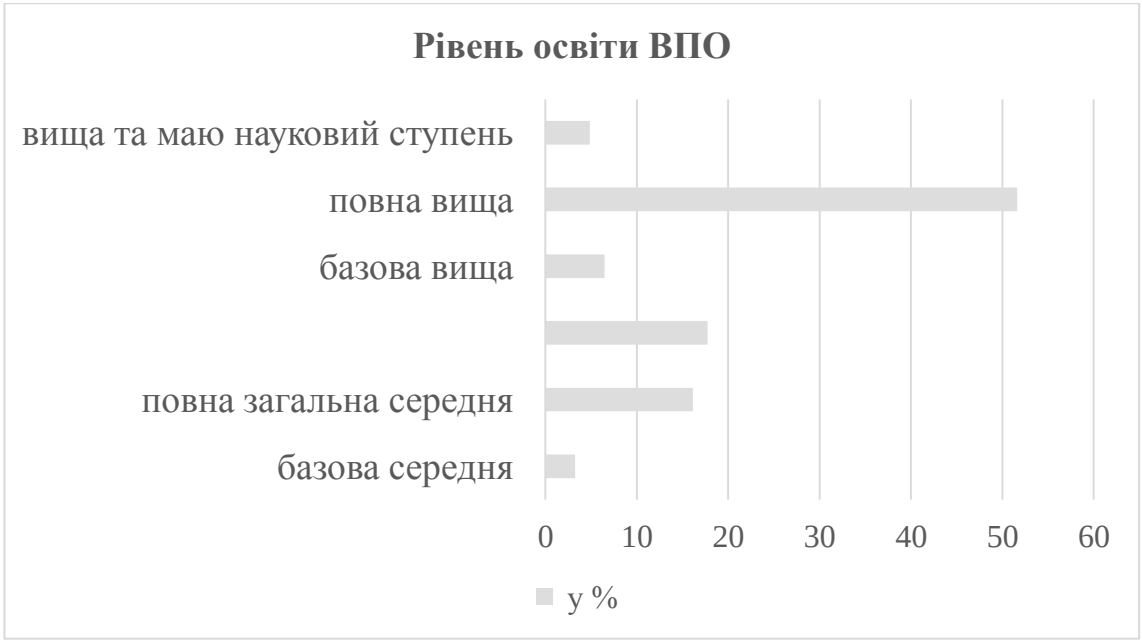

Рисунок 2.1. – Розподіл відповідей ВПО на запитання «Яка у Вас освіта?»

Серед опитаних значна частка людей з вищою освітою, повною і базовою. Це у майбутньому буде впливати на їх адаптацію і працевлаштування. Рівень освіти грає важливу роль у процесі інтеграції в нове соціальне середовище. Люди з вищою освітою часто мають більше можливостей отримати високооплачувану роботу та швидше адаптуватися до нових умов праці. Також, люди з вищою освітою мають здатність швидше засвоювати нові знання та навички, що допомагає їм пристосовуватися до соціальних змін. Тому ВПО з вищим освітнім рівнем будуть потребувати від нової громади підтримки з працевлаштування.

На запитання «Рід занять до війни?» отримано такі відповіді:

Підприємець – 16 (25,81 %);

Найманий працівник – 20 (32,26%);

Службовець – 6 (9,67 %);

Студент – 8 (12,90 %);

Керівник – 2 (3,23 %) ;

Пенсіонер – 9 (14,52 %);

Безробітний – 1 (1,61 %).

До початку військової агресії більшість ВПО були працевлаштовані.

На запитання «Звідки Вам довелося виїхати як внутрішньо переміщеній особі?» розподіл респондентів такий:

Окупована частина Запорізької області – 34 (54,84 %);

Луганська область – 4 (6,45 %);

Миколаївська область – 3 (4,75 %);

Донецька область – 5 (8,05 %);

Херсонська область – 16 (25,81%)ю

Встановлено, що більшість ВПО, які взяли участь в анкетуванні є мешканцями Запорізької і Херсонської областей.

На запитання «Як довго Ви проживаєте у територіальній громаді?» відповіді такі: менше місяця відзначило 6 (9,67 %) респондентів; від 1 до 6 місяців – 12 (19,35%); від 7 місяців до 1 року лише 8 (12,90 %); понад 1 рік – 36 (58,06%) ВПО. Переважна більшість ВПО (58,06%) живе на території м. Запоріжжя понад 1 року, що свідчить про їх адаптованість й інтегрованість до цієї громади.

Запитання і отримані відповіді щодо наявних проблем з житлом, працевлаштування, медичної допомоги і додаткового навчання узагальнено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Результати опитування ВПО

Запитання	Відповіді (у%)	
	Так	Ні
Чи є у Вас на сьогоднішній день проблеми з житлом?	85,48	14,52
Чи працевлаштовані Ви на сьогоднішній день?	72,58	27,42
Якщо Ви тимчасово не працюєте чи зацікавлені у працевлаштуванні?	16,12	83,88
Чи потребуєте Ви наразі медичної допомоги?	66,12	33,87
Чи потребуєте додаткового професійного навчання?	61,29	38,71

Переважна більшість опитаних ВПО зазначила наявність проблем з

житлом. У ході включеного спостереження і бесід з ними встановлено, що люди переважно орендують житло самостійно або з членами своєї родини (51,61 % респондентів), орендують житло з іншими ВПО (11,29 %), проживаю у соціальному житлі (гуртожитках) безкоштовно (14,52 %), проживають у друзів/родичів безкоштовно (8,06 %), проживають безкоштовно у місцевих жителів або волонтерів (4,84 %), проживають у власному житлі (9,68 %). Проблема з житлом актуальна для більшості ВПО. Також переважна більшість ВПО відзначила наявні проблеми з медичною допомогою (66,12 %) і додатковим професійним навчанням (61,29 %).

Встановлено, що значна частка (83,88%) ВПО, які тимчасово не працюють не чи зацікавлені в подальшому працевлаштуванні.

На запитання «Якщо у Вас є дитина/діти шкільного віку, то чи ходить/-ять вона/вони до школи в громаді?» всі ВПО, що мають дітей шкільного віку відповіли, що «так».

На запитання «Якщо у Вас є дитина/діти дошкільного віку, то чи ходить/-ять вона/вони до садочка в громаді?» з 38 респондентів з дітьми дошкільного віку 12 (31,58%) відповіли, що «так», решта – 68,42 %, що «ні». Із додаткової бесіди з цими ВПО встановлено, що місць в садочках на початку їх прибуття до громади не було, тому дитина і залишилась вдома з батьками.

Підсумовуючи відзначимо, що згідно з результатами опитування, значна частка ВПО поскаржилася на високу вартість оренди житла та комунальних послуг, існуючу проблему в доступності житла на новому місці проживання.

У результаті бесід з ВПО встановлено, що більшість з них потребують підтримки і супроводу. Майже 68 % респондентів сказали, що в них є проблеми із задоволенням базових потреб, тобто це люди, яким не вистачає грошей або на їжу, або на гігієну чи на одяг. Бо в ВПО є потреба кожного сезону купувати одяг для всіх членів родини. Найбільшим страхіттям ВПО є те, що в них не буде грошей на їжу, не буде, чим годувати родину. За спостереженнями у ВПО засоби до існування – це різні види соціальної допомоги і виплати від держави, від міжнародних організацій.

Значущими проблемами, які найбільше турбують ВПО в приймаючий громаді, є діюча війна в Україні і відсутність бути разом усім членам родини. Виникають недоліки щодо соціального розвитку дітей у неповних сім'ях.

Аналіз результатів констатувального дослідження дозволив також з'ясувати, що на інтеграційні якості громади в умовах внутрішнього переміщення населення, викликаного збройною агресією впливає комплекс особливостей приймаючої громади, пов'язаних із її економіко-політичним становищем, соціокультурними, демографічними та іншими особливостями.

ВПО здебільшого обирають громади, де світоглядні орієнтації більшості мешканців близькі їхньому світогляду. Цим частково можна пояснити відсутність виражених ознак соціальної напруги, соціокультурних конфліктів між ВПО та населенням приймаючих громад.

Таким чином, щоб покращити підтримку та супровід ВПО в громаді слід враховувати результати досліджень державних установ, громадських організацій з цієї тематики. Також можна розробити програми підтримки і супроводу ВПО ураховуючи специфіку приймаючої громади.

2.2. Програма підтримки і супроводу вимушено переміщених осіб в громаді в умовах післявоєнного відновлення

Сучасна українська практика соціально-педагогічної роботи ще ніколи не функціонувала в умовах воєнного стану у країні. В. Панок, узагальнюючи психологічні дослідження в умовах війни доводить, що «кожна війна має свій специфічний глибокий і яскраво виражений культурно-психологічний контекст, специфічні смисли і наративи для всіх її учасників, а, отже, специфічні наслідки травмування, специфічні копінгові стратегії як на рівні особистості, так і на рівні спільноти. Тож уже відомі методики й технології практичної … допомоги постраждалим можуть вважатися обмежено придатними й потребують прилаштування (оптимізації) до нових (інших) культурно-історичних і

соціальних реалій» [33, с. 2].

Варто наголосити на особливостях повоєнного відновлення в Україні. Особливості повоєнного відновлення громад в Україні можуть включати в себе відновлення інфраструктури, будівництво житлових об'єктів та соціальної сфери, розвиток економіки, забезпечення соціального захисту для населення, відновлення зв'язків між громадами та підтримку внутрішньої безпеки. Крім того, громадам важливо створити умови для повернення біженців та внутрішньо переміщених осіб, сприяти зміцненню їхніх прав та відновленню соціального діалогу в суспільстві.

Повоєнне відновлення розуміємо як процес відновлення та ремонту інфраструктури та інших аспектів суспільства, які були пошкоджені або зруйновані під час війни. Це включає в себе такі дії, як надання гуманітарної допомоги, відновлення базових послуг, таких як водопостачання та електроенергія, а також створення довгострокових планів економічного та соціального розвитку. Це критична фаза після військових дій, щоб допомогти постраждалим громадам відновитися та рухатися до стабільності та процвітання і добробуту.

Узагальнюючи наукові психологічні дослідження в сфері соціальної педагогіки (Т. Алексєєнко [1], Т. Веретенко [6], Л. Завадська [12], Н. Заверико [13], А. Капська [15]) варто виокремити ключові аспекти розробки й впровадження програм з соціально-педагогічної роботи з ВПО в громаді, які слід враховувати:

1. Оцінка потреб ВПО: перш ніж розробляти будь-яку програму, важливо провести ретельну оцінку потреб, щоб зрозуміти конкретні потреби та виклики категорій ВПО в громаді. Це допоможе розробити програми, спрямовані на ефективне задоволення цих потреб.

2. Залучення до підтримки і супроводу ВПО в громаді лише зацікавлених сторін: залучення різних зацікавлених сторін, у тому числі членів громади, соціальних працівників, психологів, педагогічних працівників та інших відповідних сторін, до розробки та реалізації програм може допомогти

забезпечити відповідність, стійкість програм та їх ефективність.

3. Культуровідповідність: важливо враховувати культурні особливості, переконання і цінності окремих ВПО в громаді. Програми повинні бути розроблені таким чином, щоб поважати та включати культурне розмаїття для забезпечення ефективної взаємодії та спілкування.

4. Співпраця та партнерство: співпраця ВПО, представників громади з іншими організаціями, установами та постачальниками послуг у спільноті може допомогти максимізувати ресурси, досвід та охоплення. Побудова партнерства може призвести до більш комплексних і цілісних програм для клієнтів.

5. Моніторинг та оцінка результатів д реалізації програми: Постійний моніторинг та оцінка програм мають вирішальне значення для оцінки впливу, ефективності та стійкості втручання. Зворотній зв'язок від ВПО, представників громади і зацікавлених сторін має бути включений, щоб ввести необхідні коригування та вдосконалення.

Також при розробці програм варто враховувати, що результативність підтримки і супроводу ВПО значною мірою залежить від готовності місцевої громади їх прийняти як нових членів громади, а не просто як до «тимчасових мешканців, з повагою відноситись до їхнього минулого, політичних переконань, організації побуту мови спілкування тощо» [42, с.10].

Загалом, розробка та реалізація програм соціально-педагогічної роботи з ВПО в громаді вимагають мультидисциплінарного та системного підходів, які адаптовані до конкретних потреб громади.

Перед розробкою програми соціальному педагогові слід ознайомитися з основними підходами та методологією розробки програм з підтримки, супроводу та інтеграції ВПО, проаналізувати прогнозовані складові програми задля успішної її реалізації, опрацювати навички налагодження взаємодії та координації зусиль всіх учасників, та урахувати потреби конкретної громади.

За результатами включеного спостереження і проведення бесід і анкети-опитувальника розроблено програму з надання соціально-педагогічної підтримки і супроводу вимушено переміщених осіб в умовах післявоєнного

відновлення.

Структурно програма розрахована на 4 місяця і містить 16 занять по 2 години кожне, разом 32 години. До змісту програми включено специфіку входження особи в нове соціальне оточення (наявність ситуативної дезадаптації у ВПО, важливість початкового контакту і взаємодії учасників програми, поява у ході відвідування занять сумісності), механізми адаптації дорослих і дітей (адаптивність, стресостійкість, соціальна активність, толерантність, потреба у спілкуванні, розвиток самосвідомості тощо).

Представимо опис основної структури занять розробленої програми.

Назва: «Соціально-педагогічна підтримка і супровід вимушено переміщених осіб в умовах післявоєнного відновлення».

Мета програми: сприяти підтримці і супроводу ВПО і членів їх родин в нове соціальне середовище з метою подальшої інтеграції в місцеву громаду.

Завдання програми занять:

1) інформувати ВПО і членів їх родин з соціальними, освітніми, психологічними й медичними послугами в громаді;

2) ознайомити ВПО з видами поведінки у соціально несприятливих ситуаціях в умовах громади та навчити використовувати ефективні форми, методи і засоби спілкування;

3) розвивати впевненість в собі, підвищувати самооцінку, адаптивність та життєстійкість в нових умовах.

Цільова група населення: ВПО і члени їх родин.

Місце проведення: заклади освіти у позанавчальний час.

Методи і прийоми соціально-педагогічної діяльності під час проведення програмних заходів: просвітницькі повідомлення, міні-лекції, інформаційні повідомлення; консультування, дискусії, арт-терапевтичні вправи, настільні ігри, вправи-візуалізації; робота в парах, робота в групі; тренінг.

Зміст програмних занять.

Заняття 1. Тема «Спільнота нових людей» (2 години).

Мета: сформувати довірливі стосунки серед учасників, створити

постійно діючу групу учасників із ВПО.

Вступне слово ведучого (соціального педагога).

Вправа «Знайомство». Мета: формування довіри учасників, сприяння згуртованості на заняттях й комфортності у подальшій практичній взаємодії.

Вправа «Криголам: «Мене звати… Я працюю… Найбільш в світі я люблю… ». Мета: познайомити учасників, вивчити їх очікування від занять.

Вправа «Моє відношення до свого сусіда/сусідки справа?». Мета: виявити їх ставлення учасників до найближчого соціального оточення.

Вправа «Записи власного ставлення до оточуючих людей і предметів». Мета: сформувати в учасників уміння аналізувати поведінку оточуючих, розвити навички саморефлексії і самоспостереження.

Вправа «Очікування та побажання від роботи в групі». Мета: сформувати в учасників відчуття перспективності власного життя. По завершені заняття йде обговорення учасниками власних вражень і результатів діяльності.

Заняття 2. Тема «Мої проблеми. Мої потреби» (2 години).

Мета: визначення особистісних і соціальних проблем ВПО та членів їх родин; усвідомлення власних потреб.

Міні-лекція: «Піраміда потреб людини».

Вправа «Без маски». Мета: розуміння власного «Я», відпрацювання в учасників умінь бути спостережливими і впевненими.

Вправа «Дзеркало». Мета: розвиток довіри в групі.

Вправа «Життєвий клубок проблем». Мета: на прикладі ниток пояснити, що складності можна вирішити.

Вправа «Дякую за заняття!». Мета: розвивати навички самоаналізу щодо розуміння власних проблем.

Заняття 3–5. Тема «Спілкування. Конфлікти» (6 годин).

Мета: ознайомити учасників з видами спілкування, сформувати вміння і навички для конструктивного спілкування з оточуючими; ознайомити з поняттям «конфлікт».

Міні-лекція: «Спілкування і комунікація». Мета: ознайомити ВПО з

визначеннями понять «комунікація» і «спілкування», поінформувати про види комунікативної взаємодії.

Вправа «Скрізь скло». Мета: формування навичок взаєморозуміння у ВПО при спілкуванні з представниками громади на невербальному рівні.

Проведення групового обговорення тем «Спілкування з дітьми», «Спілкування з дорослими». Мета: актуалізація рефлексії, формування мотивації до спілкування і правил конструктивного спілкування.

Міні-лекція: «Конфлікти в громаді». Мета: ознайомити ВПО з видами конфліктів і шляхами їх конструктивного подолання.

Вправа «Автопортрет». Мета: розвивати уміння спостерігати і розуміти інших, описувати оточуючих людей за суттєвими ознаками.

Гра «Червоне-чорне». Мета: визначення причин власних помилок у взаємодії з оточуючими, помилок у поведінці інших людей.

Вправа «Заміна негативних думок на позитивні». Мета: розвивати навички створення у ВПО позитивного ставлення до себе.

Обговорення результатів заняття. Групова рефлексія.

Заняття 6 – 11. Соціально-педагогічний тренінг (12 годин).

Соціально-педагогічний тренінг – це спеціальний тип професійного навчання, спрямований на ефективність роботи педагогічних працівників зі спеціальними категоріями учнів або дорослих, наприклад, з ВПО. У ході тренінгу учасники отримують необхідну інформацію, знання, навички та інструменти для успішної групової взаємодії. Такий тренінг сприяє підвищенню рівня професіоналізму учасників та поліпшенню якості надання соціально-педагогічних послуг. Проведення тренінгу зорієнтоване на створення сприятливого психологічного середовища та поваги до думки кожного учасника [31]. Рушійними діями соціального навчання на тренінгу стає власний досвід учасників, також отримання порівняльної інформації зі спостережень за поведінкою оточуючих. Зміст тренінгу визначається метою соціально-педагогічних впливів та потребами цільової групи учасників.

Тема: «Моя родина».

Мета: налагодження гармонійних стосунків у родині ВПО в умовах війни.

Завдання тренінгу:

1. Навчити ВПО навичкам саморегуляції поведінки.

2. Сформувати усвідомлення відповідальності за події у власному житті та можливість їх змінювати відповідно до потреб особистості.

3. Розвивати складові суб'єктивного сімейного благополуччя як то особистісне зростання, сімейна інтеграція.

Методи тренінгової діяльності:

1) інформування учасників у формі міні-лекцій і презентацій;

2) ігрові технології: підготовка ділових та рольових ігор для учасників;

2) методи отримання зворотного зв'язку від учасників.

Для тренінгових занять варто використовувати різноманітні інтерактивні техніки (заповнення робочих аркушів як форми виконання домашніх завдань, ділові та рольові ігри, робота з інтернет-ресурсами, дискусії, соціально-педагогічні практикуми), спрямовані на організацію спільної групової діяльності учасників.

Очікувані результати соціально-педагогічного тренінгу:

1. Актуалізація почуттів учасників, пов'язаних з відносинами в сім'ї.

2. Зняття особистої напруги і дратівливості.

3. Набуття практичних умінь і навичок емоційної саморегуляції.

Організація занять: тренінгова програма розрахована на 2 заняття-зустрічі по 6 годин кожне.

Тренінгові заняття включали такі тематичні блоки:

Блок 1. «Родина: позитивні та негативні характеристики»;

Блок 2. «Проблеми в сім'ї?»;

Блок 3. «Як впливає сімейне благополуччя на дорослих і дітей?»;

Блок 4. «Як себе захистити від сімейних проблем під час війни?».

Напочатку кожного заняття-зустрічі пропоновано використовувати тренінгові вправи, які допомагають учасникам включитись у спільну групову роботу, дізнатись про інших учасників більше інформації та згуртуватись.

Після першого тренінгова дня рекомендовано учасниками виконати домашнє завдання. Виконання таких завдань дає можливість:

а) закріпити отриману нову інформацію;

б) більш детальніше осмислити ряд сімейних проблем, які потребують вирішення.

Наприкінці заняття-зустрічі рекомендовано проводити групову рефлексію і кілька прощальних вправ, щоб завершити зустріч з позитивним настроєм.

У табл. 2.2 представлено опис тренінгового заняття-зустрічі №1. Рекомендовано це заняття-зустріч зробити організаційним. Спочатку учасники повинні встановити правила спілкування і міжособистісної взаємодії і побудувати безпечні та довірливі відносини.

Таблиця 2.2

Приклад тренінгового заняття-зустрічі з ВПО

Тема	Мета	Завдання	Структура
Зустріч «Я приймаю себе!»	Організація довірливої атмосфери. Сприяння особистісному зростанню кожного учасника тренінгу.	1. Сформувати у ВПО уявлення про самосприйняття та самоповагу. 2. Сприяти формуванню у ВПО позитивної самооцінки. 3. Сформувати навички відстеження негативних настанов щодо власного сприйняття соціальної ситуації, в який опинилися ВПО. 4. Сприяти розвитку рефлексії.	1. Привітання. Визначення правил роботи у групі. 2. Міні-лекція. Вправи. 3. Домашнє завдання. 4. Групова рефлексія

Заняття 12 – 13. Тема «Соціальні й освітні послуги для ВПО в місцевій

громаді» (4 години).

Привітання.

Інформаційне повідомлення про ресурси місцевої громади щодо допомоги ВПО і членам їх родин.

Міні-лекція: «Самодопомога у стресовій ситуації». Мета: ознайомити ВПО з рекомендаціями, що робити у стресовій ситуації, коли не змогли отримати допомогу в громаді.

Екскурсія (організація соціальним педагогом відвідування в години прийому) в соціальні установи, громадські організації і заклади освіти, що розташовані в місцевій громаді.

Проведення вільної дискусії з учасниками з надання їх соціальних послуг. Переваги: відсутність регламентації сприяє розкутості й активності учасників, що розширює спектр можливих способів вирішення проблем ВПО.

Заняття 14. Тема «Планування життя зараз» (2 години).

Привітання.

Налаштування учасників на групову роботу.

Вправа «Камінчик у черевику». Мета: показати важливість правильного і вчасного висловлення своїх емоцій і почуттів, допомога у розумінні соціальної ситуації, в якій опинились зараз ВПО.

Інформаційне повідомлення на тему «Думати позитивно». Мета: формувати уявлення про позитивне мислення.

Міні-лекція: «Взаємозв'язок між толерантністю і загальною культурою дорослого» (на матеріалах теоретичних та емпіричних психолого-педагогічних досліджень).

Вправа «Якості, які дратують в оточуючих». Мета: з'ясувати причини появи особистісних конфліктів в групі, навчити розуміти зони соціального напруження в спільноті людей.

Соціально-педагогічний практикум: учасникам пропонується дати опис характеристик власної загальної та особистісної культури.

Вправа «Емоційне насичення оточенням». Мета: сформувати та

закріпити в учасників позитивне ставлення до інших.

Групова рефлексія.

Заняття 15. Тема «Моє майбутнє» (2 години).

Привітання.

Інформаційне повідомлення на тему «Думати про майбутнє позитивно». Мета: розвивати позитивне мислення учасників.

Вправа «Домалюйте». Мета: розвинути в учасників здатність приймати думки, відстежувати почуття іншої людини і транслювати власні.

Підготовка учасниками презентацій на тему заняття. Їх використання дає можливість учасникам створити цілісний, теоретично обґрунтований погляд на власне майбутнє.

Групова рефлексія.

Заняття 16. Тема «Підсумки» (2 години).

Мета: обговорення результативності соціально-педагогічної роботи з ВПО та членами їх родин.

Привітання учасників з закінченням соціально-педагогічної взаємодії. Проведення самими учасниками творчих заходів з елементами арт-терапевтичної діяльності.

Вправа «Листи бажань». Мета: написати й презентувати кожному учаснику взаємодії побажання на майбутнє.

Групове обговорення результатів соціально-педагогічної роботи з ВПО з їх підтримки і супроводу в місцевій громаді.

Підкреслимо, що після кожного заняття соціальним педагогам необхідно організувати проведення груп підтримки (по 2 години кожна) та індивідуальні бесіди (1 година кожна), які спрямовані на формування адаптивних здібностей, позитивного ставлення до майбутнього життя, підвищення соціальної активності, ознайомлення з засобами конструктивної поведінки людей в новому соціальному середовищі з метою профілактики конфліктних ситуацій, корегування конфліктів.

При взаємодії з представниками громад в інтересах ВПО соціальний

педагог організовує обговорення їх дій по відношенню до ВПО. До обговорення рекомендовано віднести таку тематику:

1. Аналіз й обґрунтування причин появи системних проблем, які виникли у зв'язку з масштабним внутрішнім переміщенням українців;

2. Оцінювання і пояснення потреб ВПО як напрям відновлення та розвитку громади у післявоєнному відновленні.

3. Організація прогнозування потреб ВПО, на якому ґрунтуються бюджетні асигнування та дизайн конкретних проєктів підтримки.

4. Розробка операційного плану дій, який дасть органу місцевого самоврядування бачення практичних кроків до досягнення намічених цілей у післявоєнному відновленню людського потенціалу громади.

Специфіка підтримки і супроводу ВПО в громаді в умовах післявоєнного відновлення характеризує місцеву громаду (за спільністю її культурних, релігійних, соціальних інтересів та існуючих взаємозв’язків її структурних складових і окремих членів) як мікрорівень соціального середовища. На мікрорівні соціальний педагог працює безпосередньо з окремими індивідами або невеликими групами людей (до прикладу, з ВПО), надаючи їм підтримку, супровід та допомогу у вирішенні соціальних чи освітніх проблем. Діяльність соціального педагога на мікрорівні може включати в себе проведення індивідуальних консультацій, розвиток індивідуальних програм підтримки, взаємодію з сім'ями ВПО та їх близьким оточенням.

Таким чином, впровадження в практику соціально-педагогічної роботи з ВПО в громаді програми підтримки і супроводу в умовах післявоєнного відновлення дозволить надати широкий спектр послуг із врегулювання та напрямків допомоги залежно від індивідуальних потреб і існуючих проблем ВПО. Метою таких програм є сприяння процесу інтеграції ВПО до місцевих громад. У результаті реалізації таких програм ВПО отримають доступ до державних, медичних, освітніх, соціально-психологічних і громадських послуг в громаді.

Висновки до другого розділу

Підтримка і супровід ВПО у громадах в контексті інтеграції розпочалися ще в середині 2014 р. Держава запропонувала сім основних цілей підтримки і супроводу ВПО: 1) забезпечення житлом, 2) працевлаштування, 3) надання освітніх послуг, 4) організація соціального захисту в громадах, 5) надання медичних послуг, 6) доступ до документів, 7) інтеграція в приймаючі громади. Усі ці цілі залишаються актуальними і зараз.

Результати досліджень, проведених громадськими організаціями стану ВПО довели, що більшість зусиль громад залишаються на рівні забезпечення базових потреб ВПО: розселення, харчування, забезпечення побуту. У 90% випадків у відповідь на інформаційні запити громади надавали перелік послуг із надання гуманітарної допомоги: роздачі їжі, одягу, або організації компактного проживання. В Україні встановлено, що завдяки активності громадського сектору та фінансуванню іноземних фондів актуалізувались практики підтримки і супроводу, що були спрямовані на рівноправність ВПО в приймаючих громадах.

На констатувальному етапі експериментального дослідження розроблено і впроваджено анкету-опитувальник для ВПО м. Запоріжжя. Встановлено, що 85,48 % є дорослими працездатного віку, переважна частина ВПО (51,61 %) люди з вищою освітою, 98,39 % респондентів працювали за наймам або були підприємцями. Результати опитування показали, що найбільш гострою проблемою ВПО у громаді є відсутність можливостей для постійного працевлаштування. Для більшості ВПО актуальними також є проблеми з житлом (зазначило 85,48 % респондентів), з медичною допомогою (66,12 %) і додатковим професійним навчанням (61,29 %).

З'ясовано, що існуючий стан підтримки і супроводу ВПО в громаді відіграє вирішальну роль у просуванні соціальної єдності та інклюзивності. Це передбачає забезпечення рівних можливостей для кожного. В Україні докладаються зусилля для сприяння інтеграції ВПО через освітні програми, служби соціальної підтримки та діяльність із залучення громади.

За результатами аналізу досліджень державних установ і громадських організацій з проблем соціальної роботи з ВПО в громаді, опрацьованими відповідями ВПО м. Запоріжжя за анкетою-опитувальником розроблено програму підтримки і супроводу вимушено переміщених осіб в громаді в умовах післявоєнного відновлення.

У пропонованій програмі відображено системний контекст надання підтримки і супроводу ВПО і членам їх сімей в громаді. Зміст програмних заходів спирається на класичне розуміння соціально-педагогічної діяльності – будь-який вплив соціального педагога на одного з членів сім'ї ставить за мету здійснити позитивний вплив на сім'ю вцілому.

ВИСНОВКИ

Результати теоретичного та експериментального дослідження засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань і стали підставою для формулювання таких висновків.

1. У роботі проаналізовано теоретичні основи соціально-педагогічної діяльності з вимушено переміщеними особами в громаді. Таку діяльність розуміємо як комплекс заходів, спрямованих на підтримку і соціальну інтеграцію людей, які були змушені покинути свої домівки через військову агресію. Ця діяльність може включати в себе соціально-психологічну підтримку, надання освітніх та професійних можливостей, а також допомогу у вирішенні проблем з житлом і медичною допомогою. Головною метою такої діяльності є створення умов для повернення цих осіб до повноцінного життя в новому соціальному середовищі.

З'ясовано, сутність поняття «вимушено переміщена особа». Таку особу слід розуміти як громадянина країни, який був змушений покинути свій дім через війну або політичні причини. Ці люди часто стикаються з великими труднощами, включаючи втрату дому, розлучення з родиною та недостатність життєвих умов у новому місці.

Узагальнено напрями соціально-педагогічної діяльності з вимушено переміщеними особами в громаді: організація психологічної та педагогічної підтримки для адаптації до нових умов життя; розробка та впровадження освітніх програм для дітей та молоді, які були вимушено переміщені; надання консультацій та підтримки щодо отримання соціальних послуг та правової допомоги; організація культурно-освітніх заходів для збереження та розвитку культурної спадщини вимушено переміщених осіб; сприяння вирішенню життєвих проблем та соціально-педагогічна робота з метою підвищення якості життя цієї категорії людей.

2. Обґрунтовано моделі діяльності соціального педагога з вимушено

переміщеними особами в громаді. До основних віднесено такі: модель соціального планування, модель соціальної дії, модель соціальної підтримки і догляду в громаді, соціально-педагогічна модель, когнітивно-поведінкова модель та модель надання інтегрованих соціальних послуг.

Соціальний педагог, який працює з вимушено переміщеними особами в громаді, має важливу роль у вирішенні їх потреб та інтеграції в нове оточення. Модель діяльності такого педагога включає такі компоненти: оцінка потреб ВПО, виокремлення проблеми, забезпечення безпечного середовища для клієнта, надання постійно діючої психосоціальної підтримки, сприяння розвитку навичок, організації навчання і допомозі в працевлаштуванні, організація співпраці з іншими фахівцями, сприяння самовизначенню ВПО.

Основними принципами діяльності соціального педагога з інтеграції ВПО у громаді є принципи конфіденційності, анонімності, толерантності, системності.

3. Здійснено вивчення стану підтримки і супроводу вимушено переміщених осіб в громаді. Для цього розроблено анкету-опитувальник «Потреби внутрішньо переміщених осіб на території територіальної громади». В анкетуванні взяло участь 62 ВПО. Проведення бесід, анкетування і включеного спостереження з ВПО було змістом констатувального етапу дослідження.

З'ясовано, що значна частка ВПО (85,48% опитаних) поскаржилася на високу вартість оренди житла та комунальних послуг, існуючу проблему в доступності житла на новому місці проживання, проблеми з медичною допомогою визначило 66,12 % респондентів, заявило про необхідність організації додаткового професійного навчання 61,29 % ВПО. Найгострішою проблемою, яка найбільше турбує ВПО в новому соціальному середовищі, є відсутність миру в Україні і неможливість бути разом із родиною, бо частіше переселяються неповні сім'ї, рятуючи дітей від війни.

Узагальнені експериментальні дані підтвердили гіпотезу дослідження.

Встановлено, що успішна підтримка і супровід ВПО може сприяти

сталому розвитку місцевої приймаючої громади та покращити якість життя її мешканців.

4. Розроблено програму підтримки і супроводу вимушено переміщених осіб в громаді в умовах післявоєнного відновлення. Програма розрахована на 4 місяця, складається із 16 занять по 2 години кожне. До змісту програми включено заняття-зустрічі, соціально-педагогічний тренінг, інтерактивні форми і методи. У ході впровадження програми соціальному педагогові необхідно буде співпрацювати з керівниками громади з метою розробки операційного плану дій, який в майбутньому дасть бачення практичних кроків до досягнення намічених цілей у післявоєнному відновленню людського потенціалу громади.

З'ясовано, що при розробці таких програм рекомендовано враховувати, що результативність підтримки і супроводу ВПО залежить від готовності місцевої громади їх прийняти як нових представників.

Таким чином, мету і завдання дослідження виконано.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів досліджуваної проблеми. У подальшому вбачаємо за необхідне дослідити інтеграційні процеси вимушених переселенців в країні, що потребують постійних зусиль і підтримки з боку різних зацікавлених сторін, зокрема уряду країни, організацій громадянського суспільства та міжнародної спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєнко Т. Ф. Концепції та моделі соціально-педагогічної підтримки учнівської молоді у зарубіжному досвіді. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017. Вип. 21 (1). С. 33–47.

2. Балакірєва О. М. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції : наукова доповідь. Київ : ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2016. 140 с.

3. Бараняк І. Є. Вимушена міграція населення з України : соціально-демографічний профіль. *Академічні візії.* 2023. № 24. DOI: http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10053549.

4. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2014. 312 с.

5. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 176 с.

6. Веретенко Т., Климчук Я. Технології соціальної роботи із жінками, які постраждали від домашнього насильства. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип 33, т. 1. С. 286–291. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/33.215746.

7. Внутрішньо переміщені особи : від подолання перешкод до стратегії успіху : монографія / О. Ф. Новікова та ін.. Київ : Ін-т економіки промисловості, 2016. 448 с.

8. Грива О. А. Соціально-педагогічна модель формування толерантності у дітей та молоді в полікультурному суспільстві. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2004. № 1. С. 46–52.

9. Григоренко І. О., Савельєва Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах : навч. посіб. для студ. і магістр. спецтей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка». Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.

10. Жданович Ю. О. Соціально-педагогічна підтримка дітей вимушених

переселенців як наукова проблема. *Електронна бібліотека НАПН України*. 2015. С. 204–213. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/32310791.pdf (дата звернення: 16.10.2024).

11. Жуков В., Лях Т., Петрович В., Пруденко Г. Морально-етичні засади соціальної роботи у територіальній громаді. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 2. С. 32–37. DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.5.

12. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога : навч. посіб. для вищ. навч. закл. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2008. 240 с.

13. Заверико Н. В. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : Слово, 2011. 260 с.

14. Звєрєва І. Д., Безпалько О. В., Братусь І. В. Соціальна педагогіка : Мала енциклопедія. Київ : Центр учб. л-ри, 2006. 336 с.

15. Звєрєва І. Д. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в Україні : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Київ, 1998. 390 с.

16. Капська А. Й. Соціальна робота: технологічний аспект : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури. 2004. 352 с.

17. Кизим М. О., Семигуліна І. Б., Ярошенко І. В. Чинники просторового розвитку територіальних громад у системі публічного управління територіями. *Проблеми економіки*. 2022. № 2 (52). С. 83–92.

18. Кобець М. Щодо визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» в законодавстві України. *Порівняльне аналітичне право*. 2016. № 1. С. 199–202.

19. Козинець І., Шестак Л. Міжнародні стандарти захисту та допомоги внутрішньо переміщеним особам. *Молодий вчений*. 2014. № 12. URL: http://molodyvcheny.in.ua /files /journal/ 2014/12/59.pdf (дата звернення: 23.10.2024).

20. Конвенція про статус біженців. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/ laws/show/995_011 (дата звернення: 16.10.2024).

21. Кравченко О. Соціальна робота в громаді в умовах війни. *Zeszyty Naukowe Collegium Witelona*. 2022. № 42 (1). С. 63–70. DOI:

https://doi.org/10.5604/01.3001.0015.8922.

22. Кривенко Ю. Глобалізаційний контекст міграційних процесів в Україні : дис. … канд. філос. наук : 09.00.03. Київ, 2012. 177 с.

23. Купін А. П. Правове забезпечення прав і свобод вимушених переселенців в Україні. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2019. Вип. 4 (44). DOI: https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.4(44).199691.

24. Лехолетова М. М., Лях Т. Л., Спіріна Т. П. Методи оцінки територіальною громадою власних потреб. *Науковий вісник Ужгородського університету. Педагогіка. Соціальна робота*. 2022. № 2. С. 178-181. DOI: 10.24144/2524-0609.2022.50.178-181.

25. Логвинова М. О. Внутрішньо переміщені особи як категорія вимушених мігрантів: поняття та ознаки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Географічні науки*. 2019. № 11. С. 44–50. DOI: https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2019-11-6.

26. Лукашевич М. П., Мигович І. І. Теорія і методи соціальної роботи. Київ : МАУП, 2003. 168 с.

27. Максимовська Н. О. Соціальна робота з інтеграції внутрішньо переміщених осіб у соціально-культурне середовище міської громади. *SOCIOПРОСТІР*. 2018. № 7. С. 64–66. URL: file:///C:/Users/voliarska1/Downloads/10628-Article%20Text-21199-1-10-20180501.pdf (дата звернення: 26.09.2024).

28. Міністерство соціальної політики України. URL: https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html (дата звернення: 21.06.2024).

29. Моніторинг соціальної інтеграції ВПО : програма і результати дослідження. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3817143-monitoring-socialnoi-integracii-vpo-programa-i-rezultati-doslidzenna.html (дата звернення: 21.06.2024).

30. Нью-Йоркська декларація щодо біженців і мігрантів. Резолюція від 9 вересня 2016 р. A/RES/70/302. URL: https://documentsddsny.un.org/doc/UNDOC/

GEN/N16/283/52/PDF/N1628352.pdf?OpenElement (дата звернення: 21.06.2024).

31. Організація і методика соціально-педагогічного тренінгу : методичні рекомендації / уклад. О. М. Шевчук. Умань : [б.в.], 2010. 37 с.

32. Падалко Г. Служба в органах місцевого самоврядування: проблеми конституційно-правової теорії та практики. *Публічне право*. 2012. № 3 (7). С. 20–25.

33. Панок В. Г. Психологічні дослідження в умовах війни: проблеми і завдання. *Вісник Національної академії педагогічних наук України.* 2023. Вип. 5 (1). С. 1–12. DOI: https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5133.

34. Попок А. А., Дяченко А. В. Приймаюча громада як суб'єкт інтеграції внутрішньо переміщених осіб. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2020. № 2. С. 21–29.

35. Практики інтеграції внутрішньо-переміщених осіб у приймаючі громади. URL: https://socsprava.com.ua/praktyky-integracziyi-vnutrishno-peremishhenyh-osib-u-pryjmayuchi-gromady/ (дата звернення: 11.09.2024)

36. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text (дата звернення: 21.06.2024).

37. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text (дата звернення: 11.09.2024).

38. Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах : Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 25.04.2008 № 1795. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0471-08#Text (дата звернення: 21.06.2024).

39. Про затвердження форм обліку соціальних послуг сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставинах : Наказ Міністерства соціальної політики України від 09.07.2014 № 450. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/

show/z0943-18 (дата звернення: 21.06.2024).

40. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text (дата звернення: 11.09.2024).

41. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21.06.2001 №2558-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text (дата звернення: 11.09.2024).

42. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / Л. А. Мельник та ін.Київ : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.

43. Риндзак О. Т. Соціокультурні аспекти інтеграції внутрішньо переміщених осіб у регіональному вимірі. *Регіональна економіка*. 2016. № 3. С. 120–127.

44. Робота для ВПО: ти потрібен: держава допомагає з працевлаштуванням. *Гуманітарний штаб Запорізької області*. URL: https://www.zoda.gov.ua/news/67469/robota-dlya-vpo-ti-potriben-derzhava-dopomagaje-z-pratsevlashtuvannyam.html (дата звернення: 11.09.2024).

45. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

46. Ситуація з біженцями в Україні. *Портал оперативних даних ООН.* URL: https://www.unhcr.org/ua/46047-unhcr-updates-ukraine-refugee-data-reflecting-recent-movements_ua.html (дата звернення: 11.09.2024).

47. Соціальна робота з різними категоріями клієнтів : науково-навчально-методичний посібник для студентів, магістрантів, аспірантів та спеціалістів у галузі соціальної педагогіки, соціальної роботи / С. Я. Харченко та ін. Луганськ : Альма-матер, 2003. 198 с.

48. Словник української мови : в 11 томах. Київ : Наук. думка, 1980. Т. 6. 483 с.

49. Слозанська Г. І. Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах : дис. … д-ра пед. наук :

13.00.05. Тернопіль, 2019. 687 с.

50. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді : теорії, моделі та методи : монографія. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. 382 с.

51. Соціальна робота: реалії та виклики часу : навчально-методичний посібник. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с.

52. Тараненко О. Переселенці, біженці, вигнанці? Семантично-ціннісна невизначеність статусу ВПО в українській масовій свідомості. *Діалог : медіа-студії.* 2017. Вип. 23. С. 70–89/

53. Beels C. C. Some historical conditions of narrative work. Fa*mily Process.* 2009. № 48 (3). P. 363–378.

54. Burns D., Hambleton R., Hoggett P. The politics of decentralisation: revitalising local democracy. Macmillan, 2001. 246 p.

55. Checkoway B. Six strategies of community change. *Community Development Journal.* 1995. № 30 (1). P. 2–20.

56. International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of their Families. New York, 18 December 1990. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?chapter=4&clang=_en&mtdsg_no=IV-13&src=TREATY (дата звернення: 08.10.2024).

57. Kamperman A. M., Komproe I. H., de Jong J. T. V. M. Migrant mental health : A model for indicators of mental health and health care consumption. *Health Psychology*. 2007. № 26. P. 96–104. DOI: https://doi.org/10.1037/0278-6133.26.1.96

58. Nikolajchuk M. The constituent elements of the mechanism of regulation of migration processes of the ruralpopulation. *Rehional'na ekonomika*. 2005. Vol. 3. P. 105–112.

59. Payne M. Modern Social Work Theory : a Critical Introduction. Lyceum Books, 1991. 542 p.

60. Popple K. Community work : British models. *Journal of Community Practice,* 1996. № 3 (3/4). P. 147–181.

61. Stepney P., Ford D. Social work models, methods and theories. A framework for practice. New York : Russell House Publishing, 2003. 229 p. URL:

https://www.abebooks.com/9781905541836/Social-Work-Models-Methods-Theories-190554183X/plp (дата звернення: 08.06.2024).

62. Thomas D. N. The Making of Community Work. London : George Allen & Unwin. 1983. 109 p.

63. Wyman, Mark. Dps: Europe’s Displaced Persons, 1945–1951. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1998. 257 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Інтеграція ВПО в громаду

Таблиця А.1 – Ресурсні комплекси приймаючої ВПО громади

Ресурси ВПО	Ресурси громади
Соціально-економічні	
рівень, якість професійної освіти, професійного, виробничого досвіду; соціально-прийнятні способи господарювання та його результати; самоорганізація, особистісні якості: працьовитість, підприємливість, відданість справі, економічна культура	домінування типу ефективного виробництва, економічні досягнення; високий рівень виробництва, наявність системи типових і оптимальних форм і способів обміну; відповідних морально-етичних стандартів і нормативів у сфері економіки
Соціальні	
приналежність конкретної соціальної групи до громади і включеність у систему відносин, колективи, соціальні контакти і зв'язки, участь в управлінні громадою, соціальний досвід	соціальні інститути, що сприяють інтеграції різних соціальних груп, розвитку особистості, незалежно від статусу; соціальна політика, націлена на вирішення соціальних проблем і проблем безпеки
Культурні	
ціннісні орієнтації, пов'язані з культурою та нормативами громади, розуміння традицій, ментальних особливостей інших людей, мови спілкування, способів взаємного обміну матеріальними й духовними цінностями, правова культура	стійкі ціннісно-нормативні імперативи, які відображають стабілізуючий потенціал суспільства й ураховують культурне різноманіття своїх суб'єктів (норм, звичаїв, традиції). Інклюзивні цінності й мораль. Розвиток системи освіти.
Комунікаційно-інформаційні	
включеність у систему засобів комунікації через участь у відтворенні й перерозподілі інформації, необхідної для досягнення інтересів і потреб особистості, доступність інформації	контрольований і координований інформаційний простір, його доступність; відкритість системи мереж комунікації

Джерело: [34, с. 27]

Додаток Б

Анкета опитування ВПО

Шановні учасники!

Просимо Вас взяти участь в опитуванні, метою якого є дослідження основних проблем та потреб, які виникають у соціалізації та інтеграції ВПО у громаді тимчасового перебування.

Опитування проводиться анонімно

Нам дуже важлива Ваша думка, і ми сподіваємося на Ваші щирі відповіді. У будь-якому разі Ваша участь у дослідженні буде дуже корисною для нас і допоможе у вивченні даного питання.

Опитування проходить за посиланням: https://docs.google.com/forms/d/19S8ZrDIbQYTlDOINFlrU7V3smDjQvAX974uT67Q/edit

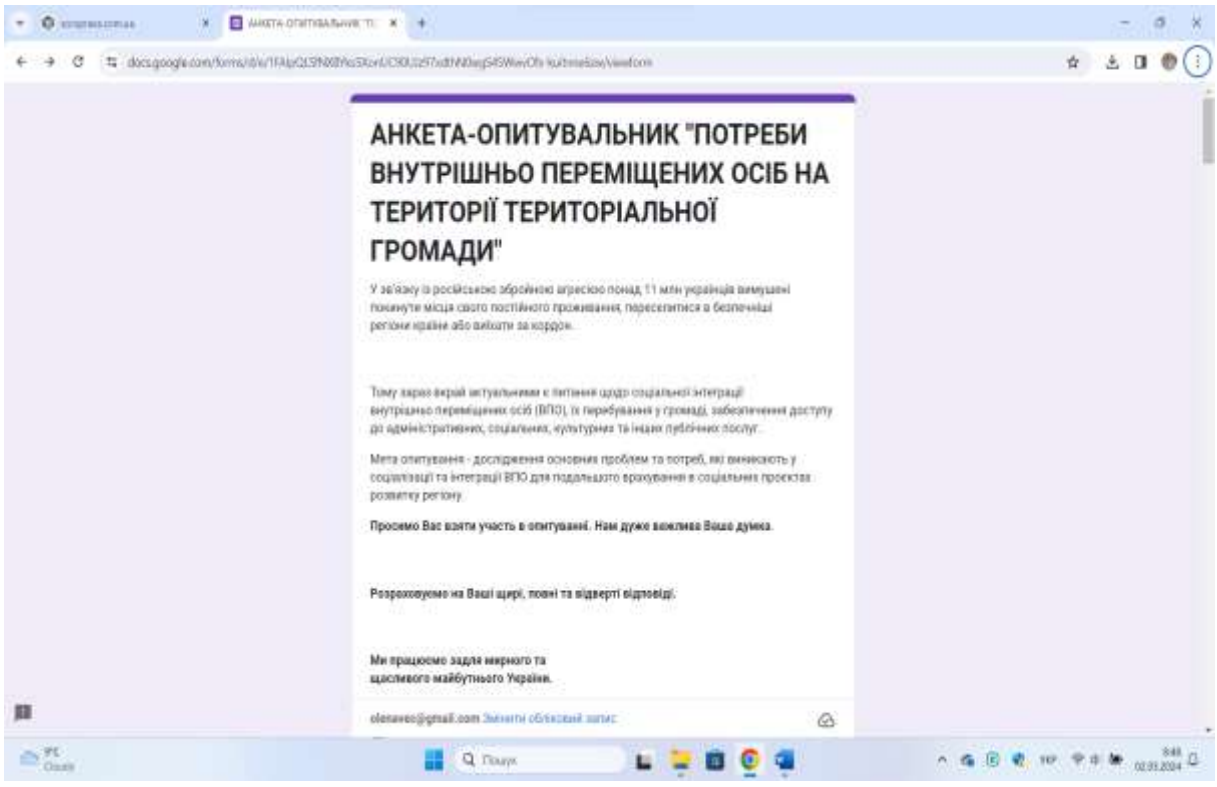

Рисунок Б.1 – Форма анкети-опитувальника

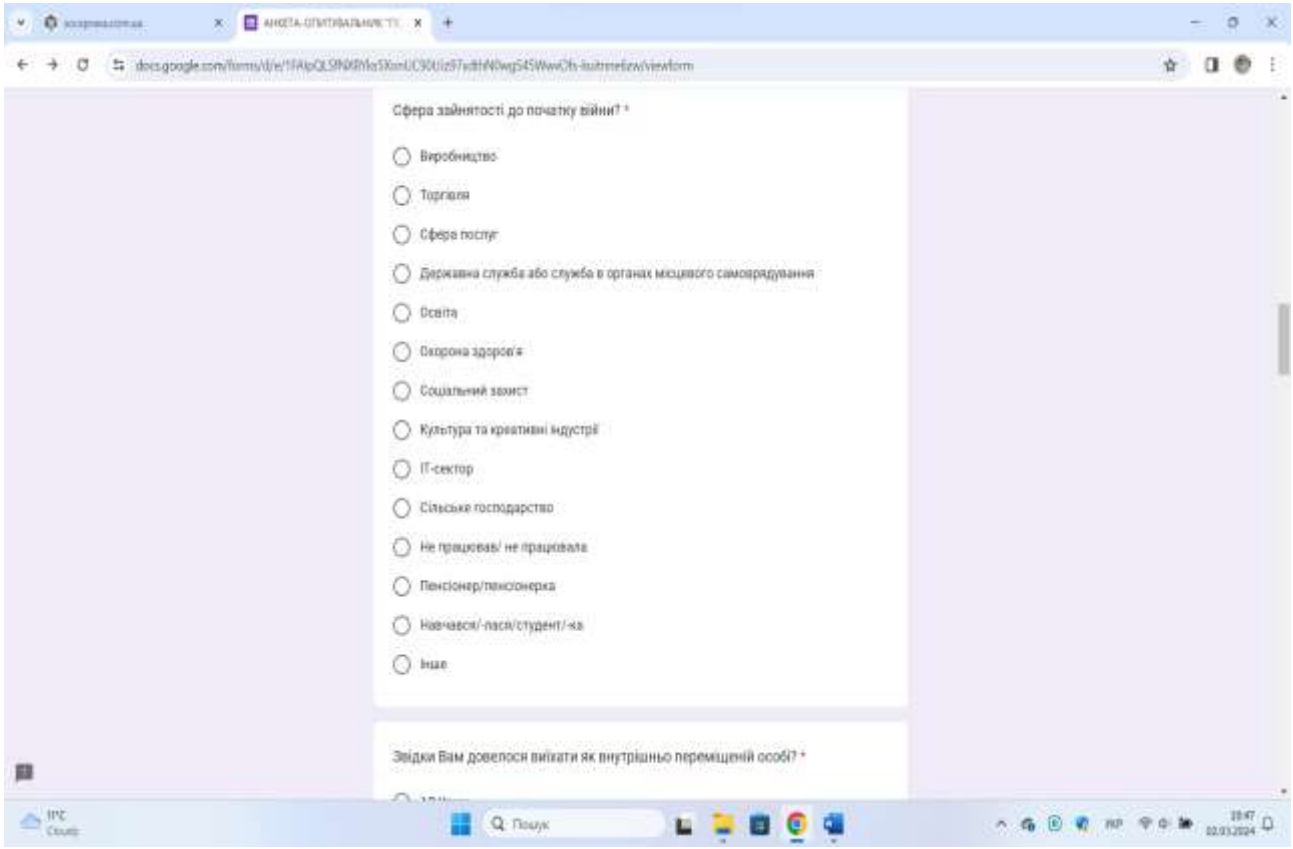

Рисунок Б.1 – Запитання анкети-опитувальника